

Поштарина плаћена у готову

YU ISSN 0017-0933

Г Л А С Н И К

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ
ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

LVIII год. од изласка
XXXV год. непрекидног излажења

Нови Сад, јул-август 1986.
Број 7-8

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Др Драго Ј. Станковић

Критичка панорама значајних суд-
ских процеса у историји

Никола М. Вујашковић

Нове промене у управном процесу

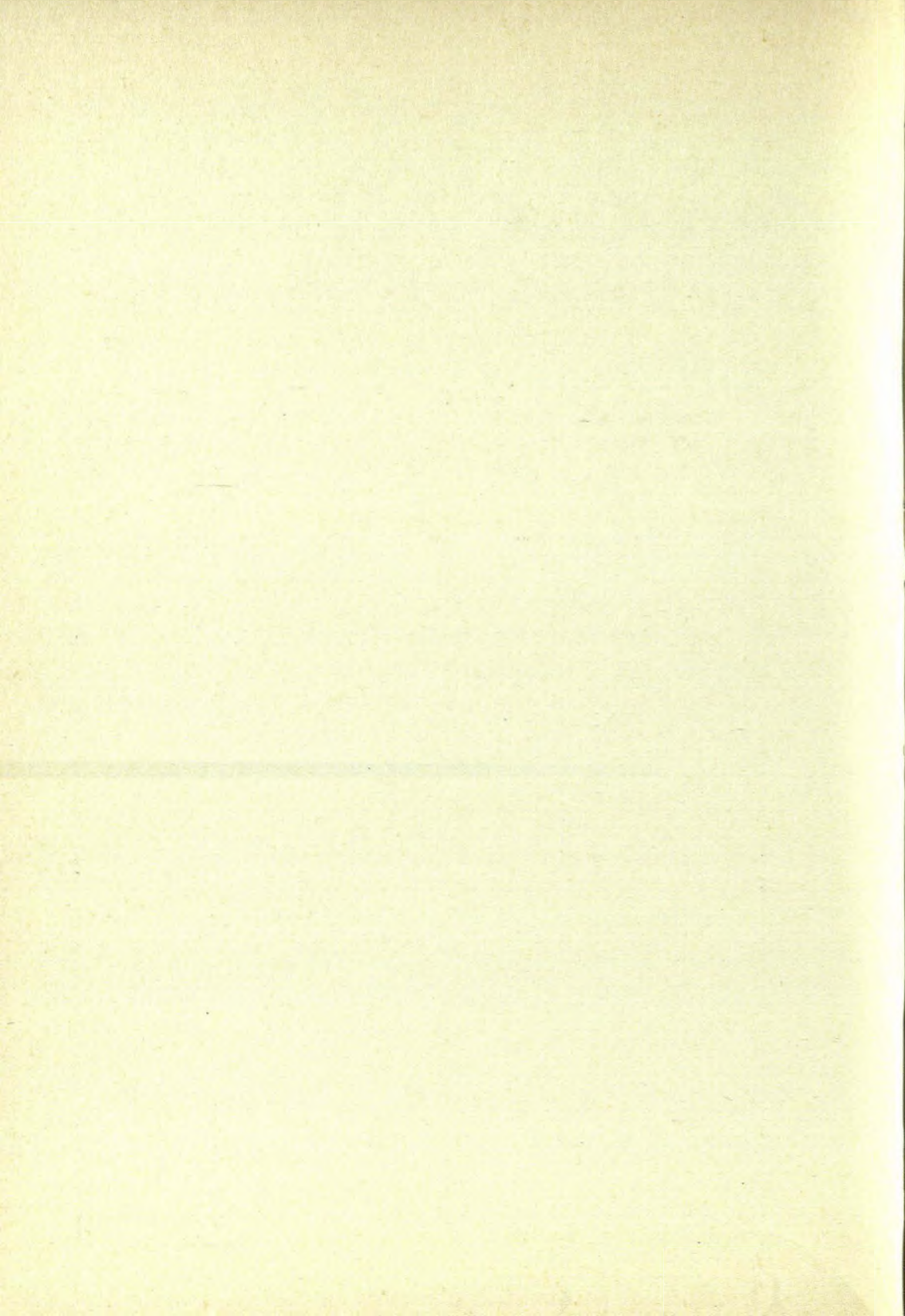
ПРИКАЗ

Војислав Р. Кнежевић

Митар Кокољ и Ђорђе Лазин: Имо-
винске кривичне санкције и ме-
ре у југословенском кривичном
праву

ПРАВНА ПРАКСА

Из судства

Г Л А С Н И К

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

LVIII год. од изласка
XXXV год. непрекидног излажења

НОВИ САД, јул-август 1986.
Број 7-8

Ч Л А Н Ц И И Р А С П Р А В Е

Др Драго Ј. Станковић
Загреб

КРИТИЧКА ПАНОРАМА ЗНАЧАЈНИХ СУДСКИХ ПРОЦЕСА У ХИСТОРИЈИ

„Оном истом мјером којом човјек суди
и њему ће бити суђено“.

Талмуд, Сахендрин, 100

Уводни приступ

Постоје одређени историјски догађаји које је веома тешко или скоро немогуће потиснути у заборав, нарочито онда ако су имали снагу и карактер *magistra vitae*.

У такве догађаје, по нашем на чињеницама заснованом мишљењу, могу се сматрати и одређени значајни судски процеси из историјске прошлости. Сваки иоле важни судски кривични процес постављен је у одређеном простору и историјском тренутку, у контексту историјских збивања (више или мање важних) и, стога свакако представља дјелић историјске стварности једног народа, па чак и људске цивилизације. Неоспорно, такав судски процес пружа нам мозаичку слику бројних аспеката историјског догађања у одређеном историјском интервалу са људима као актерима историје.

Када се ради о значајнијим судским процесима, може и сама помисао да наметне и овакво питање, или њих више: У чему је важност неког минулог судског процеса, који се на неки начин већ „преселио“ (да тако кажемо) у историју? Што за нас данас може да значи неки судски процес када вријеме тако вртоглаво жури и неповратно тече и својом матицом људског живота много тога носи и односи неповратно у заборав?

Тачно је да је многе судске процесе прекрила тама заборава; неки су остали и својим садржајем таворе у магличастим облацима далеке или ближе прошлости, а само ријетки и изузетни (по нечему) остају на хоризонту историје да својим садржајем и карактером свједоче о много чему што је и данас веома занимљиво и поучно из повијесне перспективе. Такви судски процеси постали су дио не само историје неког народа у којему су вођени, него су постали интегрални дио историје читаве људске заједнице, односно цивилизације.

Познато је да је у протеклим миленијима било великих и значајних судских процеса и суђења и о њима је историја оставила доста трагова у виду записаног садржаја. У вријеме када је суђено значајним личностима, на свијетло дана су изношени мотиви, друштвене прилике, носиоци друштвених моћи, њихове идеолошке настројености и одређености (политичке, филозофске, религијске, етичке и слично), историјски услови и узроци, који су их довели до одређених аката, због којих су бивали извођени пред кривичним судом и суђени и осуђивани. Управо стога су такви судски процеси и имали своје вишеструко значење и једну видљиву или пак прикривену политичку компоненту и димензију. Чини се као да је еволуција човјечанства, на неки свој специфичан начин, повезана са великим и значајним судским процесима, макар су сви они у својем карактеру доста различити с обзиром на врсту дјела, на личност окривљеника, на правну инкриминацију понашања и дјеловања одређеног субјекта. Јер, човјек који може бити актер односно извршилац одређеног кривичног дјела, у оквиру друштва јесте актер историјског догађања у прогресивном или регресивном смислу ријечи, у зависности од тога које га снаге и идеје (класни циљеви и интереси) покрећу и воде одређеном циљу. У оваквим великим и важним судским процесима (не морају бити „монструм-процеси“), у правилу, ради се о таквим инкриминираним радњама и понашањима, која представљају биће опасне радње за дотично друштвено уређење, државно и политичко устројство. И сама опречност у идеологији или конфесији, филозофији или етици, могла је понекад бити и значити основани разлог да се нетко изведе пред кривични суд (редовити или специјални, пријеки, војни, покретни и слично), да би кривично одговарао за своје изражено мишљење, за своје научно или филозофско становиште и схваћање, уопште за своје понашање, подводљиво под одређену кривично правну норму дотичног друштва, и у одређеном историјском тренутку.

Стога, велики и значајни судски процеси (са политичким предзнаком) личе на велику призму кроз коју се преламају бројни зраци одређеног историјског спектра; све значајке одређеног времена и просторног социјалног и политичког пејзажа. Дакле, они имају своје богато и поливалентно значење; они својим карактером и садржајем еминирају и данас и за долазеће вријеме своје поруке и поуке, нарочито за правнике и криминологе.

Хисторија човјечанства пружа много примјера таквих су-
довања у којима су кривично одговарале и познате личности (по
добру или по злу).

Критичко проучавање и сагледавање овог процесног мате-
ријала, које обухвата како политичке или вјерске јеретике, тако
и праве злочинце против народа и против човјечности, може са-
мо да прошири наше видике и обогати потребна сазнања која
никад нису финална и коначна.

Стављајући у фокус наших интересовања и проучавања
значајна суђења из прошлости, критички разматрајући и цијене-
ћи њихов садржај и карактер, период који им је претходио и по-
сљедице које су изазвала, ми не изграђујемо само једно темељито
хисторијско сазнање, него добијамо слику (вјернију и потпунију)
о социјалној психологији јавног мњења и других аспеката јавног
понашања. Видимо друштвену улогу суда као органа власти који
је почесто у хисторији бивао изманипулиран за потребе дневне
политике, тираније, тоталитарног режима и ниских мотива, а не
ради интереса народа.

У свјетлости судских процеса, у политичком и социјалном
контексту, ми можемо да сагледавамо личност деликвента када
се суочава са веома тешким искушењима кривичне процедуре и
како се беспомоћно копрца у мрежи процесне режије, констру-
кције и инсценације. Код тога је за правника процесуалисту нај-
важније што може да види како је и на који начин провођена
процедура извођења доказа, на који начин се бранио окривље-
ник и како је био поствариван и реифициран током процеса у
прошлости старог и средњег вијека, па чак и у новије доба, које
је у нашим сјећањима. У новије вријеме, у правилу, судовање је
попримило демократски карактер и хуманистичку ноту, па сам
окривљеник са својим бранитељем представља процени субјекат.

Посматран у цјелини, карактер неког судског процеса је
евидентан ако се види како је организирано и структурирано су-
дско вијеће; да ли је сам процес јаван или тајни, ко га је ини-
цирао; на темељу којих и каквих оптужних материјала се води
и, какве су његове правне, политичке, хисторијске и друге зна-
чајке и димензије, те опште и посебне импликације.

У свјетлости кривичног судског процеса могуће је видјети
и критички посматрати процедуру извођења доказа (саслушање
свједока и суокривљеника, презентирање материјалних доказа: пи-
саних докумената и *corpora delicti*), као и одвијање интелектуа-
лног „двобоја“ између јавног тужитеља и бранитеља окривљеног,
а такођер и реагирање самог окривљеника на све што се на суд-
ској позорници догађа и тиче се његове процесне ситуације. Да-
кле, значајни судски процеси (нарочито савременији и јавни), у
правилу, покрећу јавно мњење из инертности, мобилизирају сре-
дства јавног информирања и, провоцирају кулоарске диспуте, по-
дижући психолошку тензију и побуђујући велико интересовање
судске публике и шире друштвене јавности. Тако што је евиден-
тно у случају процеса који се у Загребу води против познатог
ратног злочинца Андрије Артуковића, који је више од четири

деценије измицао судској правди. Сада се налази пред лицем народне правде и полаже рачуна о ономе што је чинио током minulог рата у смислу једног бесмисла истребљења Срба, Јевреја, Рома и Хрвата антифашиста, као и родољуба. Додуше, одговара само за дјелић онога што је починио, а то је читава једна енциклопедија злочинства која и накнадно присјећањем и подсјећањем увијек и изнова дјелује ужасавајуће. Сада пред судом сједи једна људска руина и у физичком и моралном погледу, посредни и непосредни реализатор читаве огромне страхоте што се догодила као резултанта једне сулуде идеологије, идеологије фашизма и инферналног плана за хитлеровски „нови друштвени поредак“ у свијету, заснован на биолошкој теорији аријеваца. Према томе, судећи овом монструмном злочинцу истовремено суди се и свему ономе што га је било инспирирало на такве нечувене потхвате енормног холокауста. Када овај процес буде завршен, процесни материјал бит ће изазован за једну темељну правну студију са интердисциплинарним приступом проблему. Јер, ова људска креатура је представљала инкарнацију зла и ствараоца Пакла на земљи средином двадесетог вијека, што је само по себи један незамисливи апсурд и једно безумље.

Овакав процес код сваког правог хуманисте изазива тужна сјећања, а тужна сјећања су увијек Хамлет у новом трагичном одијелу. Али, правници морају бити и људи објективни па сваку ствар и сваки проблем посматрати што је више и могуће објективно и у контексту времена и прилика (темељито и корјенито).

Јер, извјесно је да судски процеси (сваки понаособно) имају посебни живот, свој почетак, ток и завршетак; своје лавиринте, спурдове, обрте, своје карактеристике, посебности, своје опште и посебне значајке и историјске поуке и поруке. У том смислу, посматрањем и критичким сагледавањем значајних судских процеса, вођених у далекој или ближој прошлости, добија се јаснија слика о њима, која није лишена одређене историјске поучности и вриједности, нарочито за правника процесалисту и стручњаке других профила. Тим више и тим прије, што се о неком значајнијем судском процесу из прошлости, данас може писати из перспективе: правне, историјске, политичке, социолошке, идеолошке, етичке и слично. Или пак, са свих тих аспеката у исти мах, што је најприродније и најкомплексније, гледано из перспективе марксистичке дијалектике. То нарочито бива разумљиво онда, ако се при томе пође од непобитних чињеница да се и, у судском кривичном процесу увијек рјешава неки друштвени (људски) проблем. Стога и овдје важи дијалектичка поставка да ствар односно судски процес ваља захватити што је више могуће „у коријену, а коријен за човјека је сам човјек“.

Има судских процеса који, иако су се „преселили“ у историју човјечанства, бацају своје поучне рефлексе и у наше дане као што ће бацати своје одразе и у дане који долазе и на тај начин „вјечно живјети“ у сјећањима нових покољења и њима за поуку. Њихова међусобна сличност или различитост постаје јаснија ако се пође у разматрање компаративном методом. У том

смислу смо, из перспективе која нас овдје занима, одабрали најеклатантније и најкарактеристичније примјере из далеке и ближе хисторијске дистанце. У веома скицираном виду презентират ћемо малу панораму значајних судских процеса, полазећи овим редослиједом.

1 а) Судски процес древној Сумерки

Још прије четири миленија рука закона била је дуга и до-стижна у кривичним стварима, особито у високо цивилизираној земљи древног Сумера. У тој древној земљи догодио се кривични случај убиства човјека, који са својом женом није живио у завидној слози и хармонији. Њега су из неког, сада непознатог, мотива убила тројица суграђана, који су након тог криминалног чина обавијестили жену убијеног. Али, оно што је доста необично код овог случаја јесте чињеница да ова жена не откри њихову тајну коју су јој повјерили и о случају не обавијести судске органе. Међутим, како то иначе најчешће бива, власт преко других канала сазнаде о овом случају. Након провјере чињеница случаја буде наређено и одређено да случај пресуди нипуршка Скупштина града, која је обављала и функцију судовања. Након проведеног поступка, у којему се жена бранила и имала неку врсту стручне одбране, од једанаест чланова Судског вијећа, деветорица се сагласише за смртну казну тројици убица и жени убијеног, с образложењем да је крива стога разлога што је прећутала злочин након што је сазнала да је почињен, па се стога сматра утајивачем злочина. Међутим, двојица чланова Вијећа једанаесторице усташе у одбрану осуђене жене, изјавивши да она није учествовала у уморству свога мужа и да је стога треба ослободити.

Поводом жалбе дошло је до поновног суђења и вијећања. Темелитим претресом случаја, саслушањем оптужене Сумерке, сви чланови Вијећа једанаесторице сложише се са разлозима одбране да жена убијеног Нин Даде није крива за његову смрт. У образложењу своје пресуде Вијеће даде своје образложење да је жена имала разлога да **ћути** о смрти свога мужа, јер се чини да с мужем није живјела у слози нити се муж о њој на било који начин старао. Напротив, био ју је одбацио као брачног партнера. Судска одлука је закључена изјавом да је „казна оних који су стварно убили довољна“.

Чини се да је веома разложно и разборито ријешена ова кривична ствар, нарочито када се има у виду када се то догодило.

Из фрагмената тадашње судске пресуде даде се прочитати данас, поред осталог, још и слиједеће:

„Не сумњамо да је муж Нин Даде убијен, али шта је жена учинила да би и она требала бити погубљена? Они који су убили човјека нису вриједни живота... Жена коју није издржавао муж — узевши да је познавала непријатеље свога мужа и да је по смрти мужа чула да је био убијен — зашто она о томе не би шу-

тјела? Зар је она убила свога мужа? Казне ли се они који су стварно убили, то је довољно”.*

Случај о којему је овдје ријеч веома је занимљив и данас, и то са више аспеката: хисторијског, правног, културног и, чак, социолошког. Занимање за њега је посве оправдано, које је по-казала правна наука и јурисдикција САД. Судија Врховног суда САД, Owen J. Roberts, дао је о случају своје мишљење, након што је студиозно размотрио презентирани материјал и документацију са овог древног суђења. Његово становиште било је веома занимљиво, јер је казао да би се и модерни суди САД сложили са сумерским суцима из давних дана и судска изрека била би иста као некад. Консултовани правни стручњак је у својем одговору, поред осталог казао и ово: „Према нашим законима, жена не би била смјела бити оптужена као утајивач... Јер, утајивач не само да мора знати да је кривично дјело почињено, већ такођер мора прихватити, олакшати, утјешити или помоћи злочинцу”.*

Како би ова кривична ствар изгледала са аспекта нашег кривичног права? Непријављивање кривичних дјела или починитеља у нас се данас поставља тако што се прави разлика између грађанина односно грађана који су у родбинској вези са учиниоцима кривичног дјела и оних који нису у родбинској вези. Будући да древна Сумерка није била у блиском сродству са убицама њеног мужа, то значи да би она по нашем кривичном праву морала кривично одговарати, јер није пријавила случај за који се по закону може изрећи и смртна казна. На то би је обавезивале одредбе из члана 166. КЗ Аутономне Покрајине Војводине (односно члана 203. КЗ СР Србије) и одговарајуће одредбе кривичних закона других социјалистичких република и Покрајине Косово.

То, дакле, значи да би она по нашем кривичном праву морала кривично одговарати, јер није пријавила учиниоце кривичног дјела убиства за које се може по закону изрећи смртна казна. У таквом случају њена одбрана била би скоро безизгледна на потпуну екскулпацију, макар за бранитеље имала читаво туце адвоката. У најбољем случају, одбрана би могла ићи у правцу изналажења олакшавајућих околности за древну Сумерку, коју је њен муж (у овом случају убијени) био посве одбацио и оставио без пажње и бриге.

Но, без обзира на чињеницу да ли би била или не проглашена кривом и осуђена ова древна Сумерка, данас за нас овај случај има вриједност у теоретском и правно-културном погледу и као податак како су древни Сумерци имали, још за оно давно вријеме, доста организирано кривично судовање, у којему је постојало и другостепено разматрање кривичних случајева и како је формална одбрана могла доћи до својег изражаја. Свако вријеме има своје проблеме, другачије схваћање и другачије законе,

* С. Н. Крамер, Хисторија почиње у Сумеру, „Епоха“, Загреб, 1966, стр. 77.

* Ibidem, стр. 73.

другачије инкриминације одређених понашања својих грађана и другачије вредновање заштитних објеката у кривичном праву. Случај показује да сумерски суд није нашао разлоге да осуди и кривично казни древну Сумерку за њену **шутњу** о убиству њеног мужа, јер како се може претпоставити таква казна није нити била санкционирана у њиховом Кривичном кодексу. Испоставило се да је и древна Сумерка имала повластицу да може **шутјети** и утајивати почињено кривично дјело, што би данас било опасног преседан када се друштво мора штитити од опасних кривичних дјеловања.

Дакле, овај случај који смо овдје изложили и критички размотрили, свакако заслужује да и данас носи наслов: „**Први правни преседан ћутања окривљеника**”.

2 а) Судски процес филозофу Сократу

Овом античком филозофском горостасу било је седамдесет година када је оптужен од тројице античких грађана (Анета, Мелета и Ликона), али главни тужитељ је формално био Мелет, незнатни писац трагедија.

Главни циљ оптужнице био је да се Сократ омете у раду на просвјешћивању народа и омладине у смислу људског сазнања, хуманости и етике. Кратак садржај оптужнице у овом случају дословно је гласио:

„Ову оптужбу подноси и заклетвом потврди Мелет, син Мелета из Пита, против Сократа, Софроникова сина из Алопеке, **крив је** што не вјерује у богове у које вјерује држава, а уводи нова бића демонска, а крив је и што омладину квари. Предлажем смрт.”

Оптужница је лаконски кратка, али квалификација веома тешка и политички мотивирана. Поводом ове оптужнице Сократ је кривично одговарао пред великим поротничким вијећем, састављеним од 501 поротника. Суђење је проведено јавно на форуму у Атини, пред мноштвом публике. Сократ није шутио него се бранио вјешто и са дозом ироније. Он није остао славан само по томе што је створио дијалектички метод интелектуалног комуницирања (тзв. „бабички метод”), већ и по својем држању пред судом, а највише по својем чувеном начину одбране.

Иако су га савјетовали пријатељи, није се хтио спашавати бјегством као Анаксагора и Протагора, него је усправно дошао пред суд да се брани од трагичне казне која му је пријетила. Без узбуђења, прибрано и вјешто, своју чувену одбрану засновао је у облику конверзације са доста ироније на рачун неуких тужитеља и читавог суда. Указивао је на неодрживост тврдњи својих тужитеља, побијао њихове ставове, откривајући протурјечности и вјешто проналазећи погрешке у њиховим схваћањима израженим у тези оптужнице. Пред судом није расипао богати раскош формалне реторике, већ је тежио да снагом дијалектичке логике докаже погрешност и апсурдност тезе оптужнице.

Током излагања своје одбране, говорио је логично и методично доводећи тиме и своје тужитеље и суд у праву недоумицу. Бранио се скоро спокојно и несавитљиво, истовремено озбиљно и шаљиво, клањајући се само пред **истином** са увјерењем да је правда на његовој страни. Међутим, суд није тако мислио, што ће показати и сам исход овог процеса.

Својим животом, радом и понашањем доказује супротно ономе што против њега тврде његови тужитељи, утјецајни атенски демократски реакционари. Свој дуги пледоаје Сократ завршава ријечима: „Осуђујући мене, ви осуђујете себе!”

Кад је Сократ завршио свој пледоаје, порота се најприје изјаснило о кривици гласавши да је **крив**, а затим је број гласова превагнуо за најстрожију казну. Сократу је изречена капитална казна — **осуђен је на смрт!**

Из временске перспективе гледано, хисторија је дала за право оптуженом Сократу. С правног и моралног стајалишта, његова осуда била је повреда права и заблуда **правде**. Ова пресуда је била и правни и морални и хисторијски анкронизам, јер се њо-ме хтјело савити достојанство прогресивног атинског грађанина под ауторитетом преживјеле традиције. Стога, ако Сократу и „није пошло за руком да сам пред судом поништи осуду, ипак је пресуду атинског суда поништила историја: смрт његова била је највећа потврда његова учења и делања, блистави венац његова живота, апотеоза мислиоца и његове мисли”.¹

И, одиста, јасно произилази да је хисторија дала право осуђеном Сократу а не пороти из Атене и оном друштвеном систему којему је била потребна осуда славног филозофа, чија је духовна снага и морална величина била у служби народа и његовог прогреса.

Ваља помислити на инкриминацију дјела што их је починио Сократ својим филозофским рефлексима. Принцип грчке државе у доба Сократа крајем његове седме деценије живота није могао да поднесе смјелије субјективне рефлексije. Стога се он појавио пред атинским судом као непријатељски и превртнички субјект пред којим је оптужница доказивала да су Сократови основни принципи и његова јавна интелектуална иступања злочинство против народа и државе. Макар је суд у то доба древне Грчке представљао самостални орган пред којим се окривљени могао лично бранити и уз помоћ оратора, суд је Сократа окривио за дјела која му је оптужница стављала на терет. Код изрицања казне могао је учествовати и сам окривљени Сократ, који се код гога понио иронично, што му се на неки начин осветило. Сократ са својих етичких принципа је своју савјест протуставио судској пресуди и пред вишим судом своје савјести он је ослободио себе одговорности. Показало се у случају самог Сократа да је крити-

¹ М. Ђурић, Хисторија хеленске етике, БИГЗ, Београд, 1976, стр. 246. (О томе више код Платона, Одбрана Сократова, „Култура”, Београд, 1970, стр. 5 — 57, и код Theophrastus Kessidisa, Sokrate, Editions du progrès, Moscou, 1982, стр. 4 — 307).

чки мислити значило злочинство и светогрђе, што ће се показивати и касније, у вјековима који су слиједили у средњем и новом вијеку. Безмало је критичка ријеч била есенција кривичне одговорности, па је судбина строгог критичара увијек била у неизвјесности и опасности од инкриминације и судског третмана и⁶ кобних последица. Рушити постојеће богове и просвјетљивати омладину у етичком и културном смислу, насупрот постојећим начелима, увијек је могло представљати изазов за државну власт и повреду постојећих закона. Данас, у демократским државама, то би у најгорем случају представљало напад на постојеће друштвене етичке норме или, пак, позитивну критику да се превазиђе постојеће стање и отвори револуционарна перспектива.

Осуда Сократа била је резултанта сукоба принципа. Али и сами Атињани су доказали доцније да су се покајали за ову Сократову осуду, те су његове тужиоце казнили, и то неке смрћу, а неке изгнанством, јер се накнадно испоставило да је оптужба против Сократа била лажна.* Дакле, рехабилитација Сократа дошла је са закашњењем, *post mortem*, а то је у ствари право признање Сократу човјеку и филозофу.

б) Суђење Исусу Крсту

Иако ово суђење има снагу једног библијског догађаја, нас овдје овај случај интересира из разлога који су и данас поучни за судовање и држање пред судом у смислу истраживања и утврђивања истине, као основног постулата правде и законитости.

Према библијској предаји, Исуса Христа доводе пред поглавара Анеа, наводно због тога што је издао своју конфесију, да хули на Бога јер тврди да је син Бога и да је у стању да чини чуда. Значи, оптужује га се као десидента (расниколника, отпадника, издајника) од своје конфесије. Квалификација тешка и пријетећа. Истрага започиње питањима провокативним и капциозним, на која оптужени не одговара, јер не сматра да му је дужност да говори у чему се састоји његово науковање и тко су му ученици. Без икакве сентименталности, грубо, брутално, примјеном силе и притисака, испитивачи инсистирају да оптужени каже и одговори на постављена питања. Исус Анеу најкраће каже: „Ако зло рекох, докажи да је зло; али ако добро рекох, зашто ме бијеш?“

Видећи да од њега не могу дознати ништа, шаљу га везаног великом свећенику Кајафи да он приступи формалној истрази и суђењу.

Велико вијеће од седамдесет и једног члана чека на окупу. Пространа дворана била је набијена радозналост свјетином. Суђење започиње у таквој атмосфери да се претреса случај саслушањем „препарираних“ свједока, којима је стављено у уста оно што треба да говоре.

* Г. В. Ф. Хегел, Филозофија историје, књ. II, „БИГЗ“, Београд, 1983, стр. 87. и даље.

Оба свједока под заклетвом изјавише како је тобоже Исус рекао: „Ја ћу развалити овај храм који је човјечјом руком начињен, и за три дана подићи нови који неће бити човјечјом руком начињен”.

На лажне исказе свједока Исус је шутио, што велики свјешеник није могао да поднесе, па је уставши упитао Исуса: „Зар ништа не одговараш? Што ово ови свједоче против тебе?” Али Исус и даље шути, као што ће шутјети и касније, кад га буду испитивали и Антипа и Пилат.

Сада га у суду сви у хору питају, вичући на њега и пружајући руке: „Јеси ли ти, дакле, Кристос, Син Божји?” Исус немајући више стрпљења каже им: „Ви сами кажете да сам то ја!” Дакле, оно што је требало да каже, казао је, својом сопственом вољом, својим устима изрекао је себи пресуду. Велико вијеће је тиме усхићено и, сви из реда, не испитујући ништа даље, не говорећи ништа против тога, једногласно га осуђују на смрт као богохулника и лажног пророка. Будући да је осуђен на смрт, „судско вијеће” се повлачи да се још посавјетује, како да пресуда што прије добије намјесничку потврду римског намјесника Понције Пилата.

Не губећи вријеме везаног Исуса Христа доводе пред Понције Пилата, који доведеног одмах подвргава испитивању. Да би утврдио идентитет оптуженог Пилат га пита: „Јеси ли ти цар јудејски?” На ово питање Исус шути и не одговара. Пилат не може да појми шутњу тог човјека, коме смрт лебди над главом. Стога му с дозом наклоности каже: „Зар не чујеш што све против тебе говоре?” И Пилат даље инсистира на одговору, понављајући питање: „Јеси ли, дакле, цар јудејски?” Кад би Исус рекао да није, протурјечио би самоме себи. Макар у почетку није одговарао на његова питања, као што у почетку није одговарао ни Анеи нити Кајафи, сада се одлучује да Пилату ствар расвијетли, па му каже: „Моје царство није од овога свијета. Кад би било од овога свијета, моји поданици би ме бранили да не паднем у јудејске руке; али моје царство није земаљско. Да, истина је, ја сам цар. За то сам рођен и зато сам дошао: да посвједочим истину. И сваки који је од истине слуша мој глас”.²

На ово му Понције Пилат одговара постављањем оног чувеног питања: „Што је то истина?” Долази до дијалога о суштини истине: истине која је резултанта људске праксе и откривања суштине ствари и процеса, и истине која резултира из вјеровања и става према апстрактном битку и небитку.^{2а}

И не чекајући одговор на ово питање, Пилат устаје да иде. Он као образовани римски правник и логичар, који је засигурно често присуствовао полемикама разних филозофа, слушајући њихова спознајна претресања и софистичка цјепидлачења, не може

² Ђовани Папини, Историја Исуса Христа, „Народно дело”, Београд, 1929.

^{2а} Др Б. Бошњак, Филозофија и кршћанство, Загреб, 1966, стр. 258 и 275.

себи да замисли да му истину може рећи тај припрости човјек, што су га пред њега довели као опасног деликвента.

Али Исус поново шути, а Пилат настоји да му извуче какву ријеч којом би оптужбе опорицао и на основу које би га он могао да ослободи говорећи му да га оптужују свећеници, а не он. Али, „морали су да те предаду мени и твој спас је у мојим рукама. Реци ми да није истинито оно зашто те оптужују и бићеш слободан”.³

Након овог скоро нијеомог дијалога, Пилат наређује да изведу напоље оптуженога, па затим свећеничким главарима рече: „Довели сте ми овог човјека којег оптужујете да народ отпањује. Кажем вам да код њега не налазим никакве кривице. Узмите га ви и по закону судите му. **Есо homo!** Зар вашег цара да распнем?”^{3a} Окупљена маса тражи смрт за оптуженика, вичући да нема цара осим цесара. У хору виче тражећи смрт Исусову, његово распеће, чиме врши притисак на савјест врховног судије Пилата. Над великом шутљивку лебди опасност.

Пилат доноси само прећутну одлуку. Да не би изазвао нереде, који би могли упалити Јудеју, он налази солмонско рјешење: предаје им Исуса на располагање. Рекло би се да му је савјест чиста и мирна: покушао је све не би ли спасио тога човјека, који неће сам себе да спасе. Врховни судија знаде да тај човјек није ништа учинио што би заслуживало његову смрт. Ипак, попустио је и предао им Исуса. Затим, умива руке пред народом говорећи: „Невин сам од крви овог праведника. **Примите** то на себе ви!”^{3b} Разјарена гомила народа одговара да нека његова крв падне на њих и њихову дјецу. Долазе војници и воде Исуса Христа да га разапну и казне као „бунтовника”.

Какав је то процес био по својим карактеристикама? Судило је Велико вијеће сачињено од свјештеника и старјешина, по неком кратком поступку, уз доста тортуре и понижавања окривљенога који се није хтио бранити, а формалне одбране није било. Окривљеник је био препуштен на милост и немилост озлоглашених старјешина и свештеника који су имали пресудити својем „издајнику, дисиденту” њихове конфесије. Дакле, посве спиритуална ствар а не конкретни проблем од овога свијета. Дјело је доказивано путем набијеђених свједока, а сама оптужница била је импровизирана од инсинуација и подметања. Због тога може се процес сматрати монтираним и тенденциозним да противника физички елиминира и учини за „чисту вјеру” безопасним. Вијеће доноси своју одлуку једногласно, што није никаква случајност. Осуда је капитална: смрт и распеће на крсту! Јавља се потешкоћа у фази извршења, јер јудејска држава је само провинција Римске Империје и нема самосталности. Судску одлуку мора потврдити проконзул, у лицу Понтија Пилата. Дакле, Велико вијеће хоће и жели на сваки начин да сатре својег „дисид-

³ Ђ. Папини, О. cit., стр. 416.

^{3a} Ibidem, страна 393.

^{3b} Ibidem, страна 414. (Види о томе у Библији, изд. „Стварност”, Загреб, 1969, 1008 до 1011).

дента" Исуса Христа песницом римском. Они су се договорили да пред Пилатом овом кривичном случају, који је у ствари проблем унутар вјерске конфесије, даду политичку боју и арому. Пилат одмах не насиједа. Види у чему је ствар. Не смета му што је Исус самозвани „Месија“, јер то нема опасности за Римску Империју. Покушава ствар истјерати на чистину и помоћи „бунтовнику“. Јер, Пилат је у случају Исуса доживио ту необичну судбину, једино тога дана у своме животу, да може видјети лице истине оличене у човјеку који се представљао као цар јудејски. Била је то посве спиритуална истина која пренебрегава законе и постулате сваке људске логике. Ипак, Пилат га није сматрао злочинцем и на сваки начин хтио је да ослободи своју савјест од терета једне трагичне одлуке. Не могавши разувјерити гомилу народа да је тај човјек што су га довели пред њега невин, није изрекао одлучујућу одлуку, нити дао формални пристанак на погубљење Исуса. Бојећи се да не би нашкодио себи, предао им га је на милост и немилост. Пилат који је имао власт, из бојазни да не нашкоди себи, „допушта“ да се погуби „праведник“. Тако што проистиче из предања Библије (Нови завјет).

в) Судски процес против Ђордана Бруна

Овај слободољубиви и истинољубиви човјек ренесансе био је сабрат Исуса Христа по мукама, али је његова истина од овога свијета, по чему је сабрат Г. Галилеја и Николе Коперника.

Сваки судски процес у доба инквизиције има горак окус страховите тортуре и политичког циља и сврсисходности. Извјесно је да је кривични процес својеврсни инструмент у служби друштва организованог у државном апарату. То се нарочито јасно види у карактеру и методама и циљу кривичног процеса у доба инквизиције. Судски процеси из тога доба одликују се тајношћу, суровошћу, апсурдношћу, инсценираношћу, безобзирношћу и политичком сврсисходношћу феудалних интереса и свемоћне римокатоличке цркве, која је фактички била један од најмоћнијих феудалаца. Понекад и у одређеним временским интервалима једини и свемоћни. Инквизиција је погоршала кривично процесно право барбара и за читава столећа укочила побољшавање кривичног процесног система. Она се служила хипокризијом да би увеличала грозоте овог поступка, који је по свему био ужасан и његове посљедице, у правилу, по окривљеника судбоносне и трагичне.⁴

Инквизиција је издашно и лицемјерно „пружила модел судовима, који су на темељу врло слабих индиција, устрајно прогањали људе који су на било који начин сметали властима”.⁵ Увођењем тортуре, фаворизирањем потказивања, истрагом против окривљеника без права на бранитеља, изнуђивањем признања под сваку цијену, физичке и психичке принуде, црква је за-

⁴ Андре Поже, Религија и морал, „Свјетлост“, Сарајево, 1961, стр. 69.

⁵ Georges Sorel, Револуција и насиље, „Глобус“, Загреб, 1980, стр. 71.

установила развитак у кривичном процесном праву, спријечила његову хуманизацију и надолazeћу демократизацију. У ситуацијама када „средњовековна црква не би могла сломити десидента, изручила би га свјетовној власти уз молбу да црква презире пролијевање крви и моли за милосрђе. То је значило: убијте га или осакатите“.^{5a}

Пред таквим судом и под притиском такве тортуре кривично је одговарао и ренесансни филозоф Ђордано Бруно. Његова кривица била је у томе што се дрзнуо да каже научну истину, која се косила са интересима цркве и њеном догматиком и апологетиком и свестраном „духовном диктатуром“. Брунова научна концепција као и поглед на свијет својим до тада невидљивим заоштреним материјализмом неповратно је уништавала не само кршћанске црквене догме (и идеолошке темеље феудализма), већ и сваки прошли и будући догматизам уопште.⁶ Према Хегелу, Брунина филозофија је „спинозизам“, што значи пантеизам. „Форма је иманентна материји и са њом је идентична. Чини се да осим материје ништа друго није вјечно нити достојно да се назове принципом“.⁷

Било би право чудо очекивати да ће званична црква благонаклоно гледати на овакву истину од овога свијета. Због изражене истине инквизиција је Ђордана Бруна подвргла кривично-процесном третману захтијевајући од њега да се одрекне научне истине и своје филозофске концепције која је представљала гнах и мат сколастици. Насупрот страховитој тортури, овај истинољубивац није поклекао пред егзекуторима инквизиције нити се показао пред лажним ауторитетима цркве. Таква тортура била је плод мрачњачког духа средњег вијека у крилу тада свемоћне цркве. Таквим инферналним поступком се хтјело заштитити интересе владајуће феудалне класе у крилу цркве и у зачетку уништити свако слободоумље и критичко расуђивање. Људи су се морали ужасавати и на саму помисао да буду у ситуацији оптужених пред тадашњим судом. Стога ваља истаћи слиједеће: „Правосуђе које мора прибјећи мучењу оптуженога да би дошло до признања, самим тиме је признало да је немоћно да дође до истине.“⁸ Циљ суђења је био да се казни мислилац.

Подносећи стојички све те паклене муке, Бруно није поклекао, нити је од својих мучитеља тражио милости, јер је знао да је дубоко у праву у својим научним резултатима и филозофском материјалистичком ставу и да је истина на његовој страни. За своје људско увјерење, за човјеково достојанство и за отво-

^{5a} Michel Harrington, Сутоп капитализма, „Глобус“, Загреб, 1979, стр. 49. (О суровости инквизиције видјети још код Emilia Lucke, „Нолит“, Београд, 1933, стр. 143, проф. V. Bayera, Уговор с ђаволом, Загреб, 1978).

⁶ Душан Недељковић: Ђордано Бруно: О узроку и принципу, „Култура“, Београд, 1959, стр. 12 (из Предговора).

⁷ Г. В. Ф. Хегел, Историја филозофије, књ. III, БИГЗ, Београд, 1983, стр. 175.

⁸ Emil Lucka, Torquemada или Инквизиција у Шпанији, „Нолит“, Београд, 1933, стр. 146 и даље.

рени пут научној истини био је осуђен на смрт и године 1600. спаљен на ломачи на „Campo di fiori“ у Риму. Док су пламенови ломаче „грлили“ његово тијело, овај филозоф свјетлости и за-точник научне истине је својим егзекуторима и црквеним мрачњацима, бацио у лице усклике: „Небеса парам и роним у бесконачност“.⁹

И одиста, овај див „карактера и ума“, за којег је једини ауторитет била истина, корача и данас са нама и корачат ће у будућност са свим оним што ће бити антидогматско, стваралачко, прогресивно, револуционарно, човјечно у човјечанству.¹⁰

г) Ломача за Јана Хуса

Судбину и пут истине скупа са Ђорданом Бруном слиједио је и чехословачки патриота и хуманиста Јан Хус. Овај високообразовани хуманиста и професор филозофије на Факултету у Прагу, лудичног ума, критички је проматрао свијет и прилике око себе и зарана постао агитатор против званичне цркве, захтијевајући њену радикалну реформу. Заступао је повратак анђеоском сиромаштву цркве и заговарао опћу једнакост у вјерским стварима, уклањање разлика између лаика и свећеника тиме да кршћане ваља цијенити по њиховим ђудоредним својствима. У својим предавањима и јавним иступима силно се окомио против индулгенције и обожавања светаца. Због својег науковања (социјалне и националне садржине) стекао је љубав и поштовање својег народа, који је у њему гледао свога духовног вођу. Био је стално у сукобу са корумпираним свећеницима и професорима. Стога су га католички бискупи и папа сматрали опасним херетиком, којег треба силом уклонити. И одиста, у бројним расправама, насупрот изванредној реторичности Хуса, протуреформистичке струје однијеле су превагу. Био је и званично проглашен за херетика, за „великог издајцу бога и небеса који заслужује само смрт“.

И у случају Јана Хуса поновила се хипокризија католичке цркве. Процедура је текла уобичајеним начином да би добила свој трагични епилог по оптуженог. Црквени оци изrekli су 6. септембра 1415. године у присутности њемачког цара Сигисмунда своју коначну одлуку: Јан Хус осуђује се као тврдоглави херетик на губитак свећеничке и свеучилишне части и предаје у руке свјетовне власти. То је другим ријечима значило да ће бити спаљен на ломачи што је била уобичајена казна за херетике у средњем вијеку. Хус се бранио тиме што је више пута поновио: „Ако немам право, спалите ме, ако имам, спалите моје противнике!“ Храбро, али немогуће је захтијевао за оно вријеме. Није попустио, није тражио милост од крвника и није се покајао за своје науковање и своје свјетовне погледе. Рађе је изабрао смрт него понизно покајање. Остао је морално чврст, непоколебљив и храбар горијећи:

⁹ Д. Недељковић, О. cit., стр. 16.

¹⁰ Ibidem.

„Својим проповиједима и списима хтио сам само људе одвратити од гријеха. Умирем сретан”.^{10a} Вјеровао је у Бога, али није вјеровао у хипокризију католичке цркве и њене ватиканске хијерархије.

Непосредно послје пресуде Хус је изведен из града Констанце на оближње поље где је постављен усред гомиле дрва и сламе. Државни маршал Папенхајм опоменуо га је још једанпут нека се за свој спас одрекне кривих наука. „Ја не знам ниједан криви наук”, гласио је Хусов одговор. Кад су га приводили ломачи на глави му је била набијена бијела бискупска капа, на којој су била насликана два ђавола, а између њих је писало „Herèsiar-cha”, што значи „надбискуп свих херетика”.^{10b}

Када му је свећеник упутио ријечи: „Ако се хоћете одрећи своје невјере и херезе, због које морате патити, радо ћу послушати вашу исповијест”, Хус је одвратио да не треба, јер да се не осјећа „смртним грешником”. Пламен ломаче је прогутао тијело чешког родољуба и великог хуманисте, али је тај пламен у свом злокобном одсјају најавио будуће пожаре широм Европе који ће уздрмати саме темеље католичке цркве и мрачног средњовјековља.

Дуго је тип инквизиционог кривичног поступка господарио судском позорницом да би касније и данас у савременом свијету сачувао још неке своје значајке, одређене принципе и методе поступања. Стога кренимо у новије вријеме да видимо како су текили неки познати судски кривични процеси.

д) Афера Alfreda Dreyfusa 1894. године

Било би веома штетно када би се неки догађаји из историје заборавили, макар по својем карактеру били и парадоксални. Један од таквих је свакако и ова судска афера (фарса која би била комична да није трагична), која је због својег карактера и апсурдности узвигла големи прахину и узнемирила људске савјести у читавом свијету. Стога сматрамо корисним да у веома скицираном виду предочимо случај, који због своје монтираности представља тамну мрљу на француско правосудје и тадашње друштво. Остао је горак укус једне велике неправде.

Током 1894. г. откривено је да неки француски генерал-штабни официр одаје војне тајне (шпијунира) своју земљу њемачком војном аташеу у Паризу. За ово шпијунирање пала је сумња (намјерно или ненамјерно) на младог официра А. Dreyfusa, који је у овом процесу (како ће се касније испоставити и доказати) имао улогу свјесне жртве.

Током овог монтираног судског процеса оптужени се пред војним судом бранио ријечима: „Ја сам недужан!” Његова искрена одбрана није му ништа помогла. И поред чињенице да је био невин, суд је нашао „релевантних доказа” да је крив и осудио га на доживотно заточење. Докази су против њега били фалсифицирани, а свједоци лажни и намјештени. Изречена је против њега

^{10a} Martin Wein: Дођох, видјех, записах, „Епоха”, Загреб, 1966, стр. 256.

^{10b} Ibidem.

и мјера лишавања официјерског чина и војничке части као издајце. Француска и свјетска јавност је овим процесом била с правом констернирана. Случајем се позабавио писац и хуманист, Емил Зола, који је упутио своје протестно писмо предсједнику Републике Француске оптужујући виновнике овог судског скандала. Поред осталог је написао: „Француска носи на образу љагу. Историја ће писати да је под вашим предсједништвом могао да буде изведен такав друштвени злочин”.¹¹

Међутим, нешто касније је откривено да је главни документ, на темељу којег је Dreyfus био осуђен, био најдрскији и најнеморалнији фасификат, који је извршио пуковник Хенри, који је, бојећи се правде, извршио самоубијство у истражном затвору.

Будући да једном апсурдном судском одлуком, којом је осуђен невин човјек, правда није могла бити задовољена, него само изиграна, многе савјести нису остале мирне. Нова француска влада је наредила ревизију овог процеса, али је војни суд остајући досљедан себи у лицемерју, поново осудио Dreyfusa на десет година затвора. Ипак, године 1900. нови предсједник републике Loubert је помиловао осуђеника. Али ни то није био крај овој срамној афери, јер акт помиловања није и акт екскулпације од кривње невиног која је формално правно постојала. Тек године 1906. Касациони суд Француске поништио је одлуку (пресуду) Војног суда и Dreyfusa ослободио сваке кривице. Тако је након више година патњи и увреда, „окривљени” Dreyfus био правно (а и политички и етички) рехабилитиран поставши пуноправним грађанином Француске, са враћеним официјерским чином и почастима. Остале су само психичке трауме и опори укус једне доживљене неправде.

Као рехабилитирани официјер Dreyfus је судјеловао у првом светском рату и за своје ратне заслуге био одликован „Легијом части” и унапријеђен у чин потпуковника.¹²

Што показује ова судска афера? Она свакако показује како су понекад кривудава и комплицирани путеви судске правде и како, у крајњем исходу, правда и истина морају побиједити.¹³ Неопростиво је ужасно када правда и истина остану вјечно ушуткане.

Процесна неоснованост и незаконитост у овом случају, као и ригорозност при одмјеравању кривичне санкције оптуженом објашњава се чињеницом да је циљ процеса био да изазове страх (генерална превенција) код шпијуна који су били недохватљиви за правду због својег високог државничког положаја. Стога и није било толико важно да ли је Dreyfus био крив или невин. Битно

¹¹ Емил Зола, Оптужујем, „Рад”, Београд, 1955, стр. 125.

¹² Martin Wein, Дођох, видјех, записах, „Епоха”, Загреб, 1966, стр. 623.

¹³ Georges Sorel, О. cit. стр. 75. (Неопростиво је када је савјест успавана и када се правда злоупотребљава и преображава у неправду, када човјек није сврха него само пуко средство за друге циљеве, Dreyfus је био свјесно жртвован, јер се знало да је невин, а прави кривци су се налазили у врховима француског друштва у којему је владала капиталистичка хипокризија).

је било заштитити државу од издаје и разувјерити Французе који су били у великом страху од рата који је био на помолу.

Ова инсценирана судска афера у виду судског процеса доказује да до неправде увијек долази када право послужи дневним циљевима и када треба да покрије неки перфидни политички подухват. Тада је несумњиво неко морао да постане „жртвовани“ жарац“.

б) „Бомбашки процес“ у Загребу 1928. године

Од судских процеса и инсинуација оптуживања комунисти старе Југославије нису били ничим поштеђени. Таквих процеса је било подоста, али један због своје изузетне деликатности изазива нарочиту позорност. Пред Судбеним столом у Загребу 1928. године одржан је судски кривични процес неколицини комуниста; били су оптужени због кривичних дјела према злогласном Закону о заштити државе (читај: за прогон комуниста!). Главни оптуженик на овом тзв. „Бомбашком процесу“ био је Јосип Броз.

Посве је извјесно да је овај процес био инсцениран од стране полиције и владајућих кругова. Био је јаван и посве формалан јер је фактички осуђујућа пресуда била донијета унапријед, па је само требало још задовољити формалност пред судом.

Оно што је најкарактеристичније за овај процес јесте појава оптуженог Јосипа Броза, начин његове обране и држање пред класним судом, којег он није признавао надлежним да му суди. Док су други суокривљеници на овом процесу упорно порицали тврдње из јавне оптужнице, не признајући чак нити оно, што им се вјероватно могло и доказати, Јосип Броз је у својој обрани пошао сасма другим путем. До тога процеса комунисти су пред судом, у правилу, порицали чињеничне тврдње јавне оптужнице, или пак шутјели на постављена питања. Стога је било више него необично и изненађујуће кад је Броз на овом процесу почео признавати све оно што је била стварна непорецива истина, поричући оно, што му је оптужница неосновано и неистинито импутирала. Дакле, први је прекинуо са дотадашњом праксом и тактиком комуниста да пред судом краљевине поричу или прећуткују чињенице.

У чему је био проблем, данас је лако разјаснити!

Овога пута Броз није прибјегавао негирању или прешућивању чињеница, него је бранећи се активно признавао оно што је било за признати и, истовремено оптуживао ненародни режим и социјалну неправду према радним људима. Ово признање није признање покајника који тиме као олакотном околношћу жели исходити ублажавање кривичне санкције. Напротив, била је то нова тактика и стратегија обране комуниста пред судом монархистичког режима; обрана несаломљива човјека, борца, револуционара, изречена готово с пркосом у лице представницима тадашње „правде“. Оваква врста обране била је спојена уједно с нападом на монархистички режим (ненародни), који га је позивао на одговорност. С оваквом тактиком обране пред судом дао је

сигнал будућим оптуженим комунистима да револуционарну борбу са улица и из творница прошире и на судску арену.

У томе ваља видјети нови начин револуционарне пропаганде, која је због своје отворености и јавности имала карактер смјелости, али је и самим тиме била успјешнија. Био је то наступ пред буржоаским судом достојан и поштивања и дивљења једном изузетном револуционару, који ће својим каснијим дјелом и револуционарним ставом покренути токове друштвене хисторије и народе и народности Југославије одвести на пут истинске слободе и увести у праву људску хисторију.¹⁴

Тада је Броз ингениозно схватио да је **шутња** пред судом сувише пасиван вид обране и да људска ријеч истине може бити убојито и револуционарно оружје против експлоататора и угњетача. Карактер његовог признања пред судом истовремено има и значење тешке оптужбе против режима који обесправљује радне људе. Било је то признање за дјела за која је он пред судом отворено показао да има право да их чини, као и читава радничка класа, којој је припадао и у име које је пред судом тако смјело и отворено говорио. Рекао је да су „природни закони виши од оних, које ствара једна класа, да притисне другу. Ја сам за своје идеале спреман жртвовати и живот”.¹⁵

На питање предсједника расправног вијећа суда, да ли се осјећа кривим за оно за што га терети јавна оптужница, Броз је одговорио слиједеће: „Ја се не ћутим кривим иако признајем оно што ме тужи државни одвјетник, јер не сматрам овај суд компетентним, већ само суд Партије. Признајем да сам члан Комунистичке партије Југославије, признајем да сам радио на ширењу комунистичких идеала и пропагирао комунизам, те приказивао каква се неправда чини пролетаријату од буржоазије, све то на конференцијама и сједницама, те у разговору са појединцима. Не могу казати где су се те конференције одржавале. То сам све чинио од онда кад је Комунистичка партија године 1921. била распуштена и пријешла из легалности у илегалност”.¹⁶

Оваком својом обраном показао је своју одлучност и чврстину револуционара и храброст да истраје у борби за комунистичке и хуманистичке идеале. Био је то прометејски акт држања пред неправдом.

Према томе, због активне обране Броза, која је била негација дотадање **шутње**, овај процес доказује пуно тога што га карактеризира и издваја од дотад познатих судских процеса и држања окривљеника пред судом. Посебно је интересантна чињеница да **шутња** више није тактика обране комуниста, јер се жели судску трибину искористити као јавно мјесто за комунистичку пропаганду.

¹⁴ Михаел Соболевски, Бомбашки процес Јосипа Броза, изд. „Цесареца”, Загреб, 1977, стр. 110.

¹⁵ Из Дневника др Иве Политеа, браниоца Броза, Свеучилишна библиотека у Загребу. Преузето од М. Соболевског, О. cit., стр. 111.

¹⁶ Ibidem.

Један велики и значајан судски процес у Европи доста под-сјећа својим стилем одбране окривљеног пред судом фашистичке државе на судски процес који је назван „Бомбашким процесом“, о чему ће бити ријечи у наставку излагања.

е) „Лајпцишки процес“ 1933. године

Можда није случајна коинциденција да на „Лајпцишким процесу“ као главни оптуженик фигурира саборац за комунистичке идеале и горостасна фигура међународног комунистичког покрета, друг Георгије Димитров. Био је то саборац и велики пријатељ Јосипа Броза Тита.

Реакционарним и тоталитарним режимима су потребни инсценирани судски кривични процеси, јер увијек нетко мора бити крив за нешто и преузети улогу „жртвованог“. Процес у Лајпцигу за своје потребе инсценирали су нацисти да би оправдали терор против комуниста, односно против комунистичког-радничког покрета и напредних елемената уопће након доласка Хитлера на власт (1933). Повод за овај процес био је палеж Рајхстара (Reichstag) 27. вељаче 1933. године. Одмах, идућег дана (28. вељаче 1933) донесена је законска уредба (Notverordnung der Reichspäsident) за „обрану од комунистичког насиља“, након чега са појачаним терором долази до ликвидације остатака парламентарно-демократског система у Њемачкој.

Дана 21. рујна 1933. изведени су пред Врховни суд у Лајпцигу и оптужени за палеж Van der Lubbe, некадашњи члан КП Холандије (из које је искључен), Е. Тоглер, предсједник комунистичке парламентарне фракције Треће интернационале, Тенев и Попов, оба чланови ЦК КП Бугарске и Георгије Димитров, члан ЦК КП Бугарске и Извршног комитета Треће интернационале.

Процесу је дат огроман публицитет. Хитлеровска штампа развила је око процеса антикомунистичку кампању настојећи унапријед одредити исход и припремајући јавно мњење. Чиме је доказивана кривица оптужених? Помоћу кривотворених докумената и лажних свједока, почев од обичних криминалаца па све до нацистичких посланика и министара (Göring, Goebels), покушало се доказати (оно што није било могуће) кривицу комуниста. Међутим, процес је доживио нагли обрат, те су се ствари одвијале друкчије него што су то организатори процеса били замислили. Ударац намијењен комунистима, заслугом Г. Димитрова (главног оптуженика на процесу) погодио је саме нацисте (организаторе процеса). Говорничким салвама и необоривим аргументима Димитров је успио да свом силином врати бумеранг нацистима, који су бацили против комуниста. На овом процесу није било **шутње** на страни оптуженог Димитрова, већ напротив је његова ријеч владала судском двораном. Својим ингениозним држањем и залагањем Димитров је пред свјетском јавношћу разобличио не само ту судску фарсу, већ и нацистички режим и његове методе засноване на лажима. Насупрот чињеници да је био подвргнут окрутном при-

тиску у истражном затвору (несносној гестаповској тортури), гдје је мјесецима лежао у оковима, Димитров је показао и доказао да праве потпаљиваче Reichstaga треба тражити међу нацистима. Од окривљеног, Димитров је постао тужилац, а процес против комуниста претворио се у осуду фашизма. Димитров није иступао само у своју личну одбрану: он је бранио и оптужене комунисте и ствар комунизма уопће.¹⁷ У ораторском двобоју између оптуженог Г. Димитрова и G. Göringa, побједу је однио Димитров и као личност високих моралних квалитета, пред нацистом и препотентним пураном и фразеологом, који се служи лажима као средством да би напакао поштеним људима и комунистичком радничком покрету.

Будући да и поред великих настојања да утврди кривицу оптужених, суд у томе није успио*, био је након више од три мјесеца суђења присиљен да донесе ослобађајућу пресуду, којом се Димитров, Попов и Танев ослобађају од оптужнице. Једино је Van der Lubbe био осуђен на смрт, јер мртва уста не говоре, па је овог „оптуженика“ ваљало за вјечна времена ушуткати да не би евентуално својим нападним исказом компромитирао нацистичку државу и њену агресивну политику.

После ослобађајуће пресуде њемачка влада је задржала Димитрова и другове у затвору. Тек на притисак јавног мњења допуштено им је да се 27. вељаче 1934. године авионом повезу у Москву.¹⁸

Захваљујући улози Димитрова овај процес и догађаји око њега постали су веома значајна етапа у борби против фашизма између два свјетска рата.

„Димитровско држање“ пред судом у Лајпцигу постало је егземпларно пред класним непријатељем, као што је прије тога, још 1928. било држање Јосипа Броза на „Бомбашком процесу“ у Загребу. У оба случаја се судска трибина претворила у пропагандну трибину против непријатеља комунизма и реакционарних режима, у оба случаја се чуо борбени поклич ових двају великана комунистичког покрета, освједочених истинских револуционара. У оба случаја тријумфирала је истина.

У вези са овим процесом касније је издана књига („Смеђа књига“), у којој су не само раскринкани потпаљивачи Reichstaga, већ је на темељу сабраних исказа и докумената дата слика фашистичког терора у Њемачкој.

¹⁷ Енциклопедија Лексикографског завода, Књ. 4, Загреб, MCMLIX, стр. 502.

* Ни окови, нити перфидна и садистичка тортура нису успјели да сло- ме борца за револуционарни преображај људског друштва.

¹⁸ Георгије Димитров, *Il processo di Lipsia...*, Documenti, lettere de note, Москва, 1944.

ж) Стаљински тајни процеси

И сам епитет „тајни“ говори нешто о карактеру ових процеса и улијева страх у костима сваког потенцијалног окривљеника. У овим процесима су доминирали инквизициони елементи кривичне процедуре на штету акузационог процесног система. Има се утисак као да је у овим процесима, тајним и инсценираним, иза кулисе јавности био је неки невидљиви аутор, импресарио, режисер и продуцент, неки *spiritus agens*.

Од бројних стаљинских (што значи тајних, инсценираних и политичких) процеса, овдје ћемо споменути само четири најглавнија таква процеса, толико да илустрирамо њихов карактер, организацију и посљедице. Ови процеси вођени су средином четврте деценије нашег столећа. Први је вођен против шеснаесторице (Зиновљева, Каменева, Смирнова и других) августа 1936. године; други против седморице (Пјатикова, Муралова, Среберњакова и других) одржан је јануара 1937. године; трећи који је био и тајан и фаталан, на којему су кривично одговарали маршал Тухачевски са групом највиших официра Црвене армије, одржан је 1937. године, док је четврти процес против двадесет и једног оптуженог из гарде старих револуционара (Рикова, Бухарина, Кристењског, Ракова, Јагоде и других) проведен јануара 1938. године.

Што је најкарактеристичније у правном погледу за ове процесе?

Ови процеси нису вођени на темељу неких аутентичних или вјеродостојних докумената (или других материјалних доказа), који би на суду непобитно аргументирали криминогено дјеловање оптуженика. Но, како се чини, нити на једном од ових процеса суду није био презентираан нити један материјални доказ, који би се могао провјеравати доказним поступком и правно-логичком апаратуром. Из тога логички проистиче једно питање, које се намеће својом силином: на основу којих доказа (докумената) је суђено овим оптуженицима и донијета осуђујућа пресуда са тако фаталним посљедицама?

Тако смо дошли на подручје психологије кривичног поступка?

Сви окривљени су прошли кроз преткривичну истражну процедуру (тзв. „чистилиште“), у којему су били темељито „препарирани“. Од њихове обране није било нити је могло бити ни трага. Према њима је примијењена метода „испирање мозга“, која се заснива на безобзирном и суровом физичком, психолошком, социјалном и идеолошком притиску с циљем да их се „приволи на сурадњу“, како би исказивали против себе и признавали инсинуације које им се подмећу. Јер њихова признања била су једина доказна основа за покретање и вођење судског кривичног поступка (процеса) и темељ за доношење и заснивање осуђујуће пресуде, која је била само формални завршни чин једне унапријед замишљене кривичне процесне режије. Подвргнути психолошкој и моралној тортури, они више нису били „господари“ сво-

јих ријечи које су морали изговарати и сеје самооптуживали са неким скрушеним покајањем и „посипањем пепелом“ попут библијског Јоба. Показало се да је свима оптуженима у овим монтираним процесима већ унапријед Фортуна била окренула своја леђа.¹⁹

Свака истрага је била стравична јер се радило о политичким диктатима, макар је постојала само сумња или инсинуација. Жалосна је истина да су управо оптужени на процесу имали улогу „крунског свједока“ против себе самих. Један од њих, који је био високи партијски функционар је говорио: „Признао сам под притиском истражног судца који ме није престао мучити од дана хапшења. Након тога сам почео писати све те бесмислице. Умријет ћу вјерујући у истинитост партијске политике као што сам вјеровао у њу цијелог свог живота“.²⁰ Против многих су биле створене лажне, клеветничке и апсурдне, конструирание оптужбе, као што су „дволичност“, „саботажа“, припремање измишљених „урота“, „шпијунаже“ и слично. Њихов пут у неповрат био је чврсто трасиран. „Много тисућа поштених и невиних комуниста умрло је као последица тих монструозних фалсифицирања, због тога што су се прихваћала свакојака клеветничка „признања“, и као последица увођења праксе да се силом извуку признања и оптужбе...“²¹

Оптужени у овим процесима нису били субјекти, него реифицирани објекти једног инквизиторског судовања „in camera“. Након пола столећа нама је данас посве јасно зашто су револуционари пристали да у тим процесима одиграју улогу „жртвене јагњаци“, жртвујући не само свој живот него и своју част револуционара, за коју су једино и живјели. Постаје јасније како су и на које могуће и немогуће начине органи кривичног гоњења „пронашли рецепт“, „и необично педантно и психолошки ђаволски, стравични, правно неосновани, тенденциозни, политички, једнонара и монтирања „јавних“ процеса, односно апсолутно тајних“²², попут процеса који су вођени у доба инквизиције.

Вријеме је показало, на жалост доста касно, колико су ови процеси били погрешни и штетни за репутацију социјализма, за хуманизам, за судски систем совјетске земље. За ове процесе не преостаје нити један прихватљиви атрибут. По својем карактеру били су то процеси: инсценирани, тајни, нехумани, инквизиторски, стравични, правно неосновани, тенденциозни, политички, једном ријечју стаљинистички, у којима су сва начела кривичног процеса била посве занемарена и негирана до апсурда.

Грешке тих процеса су биле огромне и непоправљиве у сваком погледу, али остаје веома горак окус и једно хисторијско са-

¹⁹ Isaac Deutscher, Стаљин, „Глобус“, Загреб, стр. 323. и 325.

²⁰ Н. С. Хрушчов, Тајни реферат, „Стварност“, Загреб, 1970, стр. 42. и 50.

²¹ Ibidem, стр. 50. — (Према сценарију стаљинских процеса вођени су и тзв. имформбировски процеси у источним земљама и НР Албанији, у којима су невини страдали истински комунисти и људи са хуманистичком оријентацијом).

²² Руди Супек, Из предговора књиге „Признање“ од Артура Лондона, „Просвета“, Београд, 1969, стр. 12.

знање да су „били најизразитији облик једне политичко-биро-кратке праксе“²³ са трагичним и непоправљивим последицама. Стаљинске процесе, механизам стаљинистичке принуде и терора над невиним људима историја је расвијетлила, али не још у потпуности, јер то је једно апсолутно комплексно и сложено питање, нарочито гледано из перспективе односа: жртве и крвника.

Можда неће проћи пуно времена да нам се „открију карте“²⁴ и са те деликатне стране. Али, тада ће то бити још једно додатно разочарење.

3) „Nürnbergski судски процес“ 1946. године

Овај монстр-процес је резултирао из масовних злочинастава што су их њемачки фашисти починили недужном свијету, а нарочито поробљеној Европи. То је највећи судски кривични процес који је икада одржан у историји људске цивилизације на којему је суђено људима нечисте савјести. Истакнутим главешинама Хитлерове Њемачке (без којих се Хитлерова сулуда воља није могла провести у пракси) судио је Муђународни суд, чији чланови су били представници земаља побједница над фашистичком осовином. Двадесет и четири велика ратна злочинца одговарала су на овом процесу за кривична дјела против човјечности и за ратне злочине. Суђење је било јавно и трајало је доста дуго, јер је ваљало непосредно извести бројне процесне доказе (саслушати велики број свједока и извршити увид у богату писану документацију). Сви оптуженици су имали обезбијеђену стручну обрану у личностима еминентних правника свијета, којима доиста није било лако бранити своје клијенте и њихова (не)дјела.

Некада Хитлерови генерали и државници сједили су сада на оптуженичкој клупи погнуте главе, скамењени, шутљиви, скрушени са знацима ишчезле расистичке надмености и укочености једне злочиначке солдатеске. Узалуд је било тражити на њиховим лицима и у држању било какве знакове истинитог кајања за почињена недјела огромних размјера. Једноставно, они су и такви плашили се за своје срамне животе.

Са главом обореном међу кољенима саслушали су јавну оптужницу. Бројна и непобитна факта и документа о њима говорила су о томе што су све урадили оптужујући и опомињући у исто вријеме савјест оних који је нису имали.

На питање предједавајућег судског вијећа сви оптужени су ледено и срамежљиво шутјели. Кад им је предједавајући поставио кратко опће питање, да ли се осјећају кривима, одговарали су сви, сем Göringa, лаконском фразом, у којој је сажет сав људски цинизам: „Нисам крив — ни у којем случају!“ и слично. Међутим, било је правно ирелевантно што је који од њих одговорио на ово постављено питање, јер су против њих говорила

²³ Ibidem, стр. 7.

²⁴ Ibidem, стр. 13.

многобројна факта, макар они о свему томе кукавички шутјели. Голем број свједока и хрпе докумената које је била припремила оптужница, били су сами по себи застрашујући, а да се при томе мало знало што је припремила одбрана оптужених. Тешко је било или чак немогуће бранити безбројна недјела оптуженика. Јер ове окрутне и систематичне убојице, нису се могле бранити, примјерице, ријечима: „Убијали смо јер се од нас захтијевало да убијамо!“²⁵

Нити један судски процес у повијести свијета није покривао тако широко поље судовања. Оптуженици су на овом процесу имали улогу „извјештача“ о њемачком народу под Хитлером, које је суд десет мјесеци темељито и пажљиво испитивао. На том процесу није било фанфара побједе, али је било многобројних и трагичних чињеница. Била је то пажљива истрага свијета који је управо био искусио људску трагичност тоталног (фашистичког) рата, чији биланс је био ужасавајући по трагичним посљедицама у погледу људских жртава и рушењима материјалних и културних добара свијета, нарочито Европе.

Како окарактеризирати „Nürnbergski процес“? Свакако да има више својих компонената: правну, политичку, етичку, идеолошку, психолошку и историјску. Међутим, овај процес је по много чему поучан не само правно. Скоро након четири пуне деценије његов болан и застрашујући одјек стиже и данас до нас. Био је по много чему повијесни процес („Процес стољећа“) и искрен напор да се примјерице казне злочинци и осуди злочин и истовремено стави на знање свима који витлају мачем у међународној политици пријетећи силом, да се злочин не исплати, да се агресивни рат не исплати.²⁶

Историјски и опћељудски значај овог судског процеса састоји се нарочито у томе што он представља осуду агресији и што је прокламирао принцип личне одговорности поглавара државе и других високих функционера за злочине против мира, ратне злочине и злочине против човјечности. Дакле, и сам процес је био и остао дио опће сувремене историје читавог човјечанства. Његове поуке су огромне и незаборавне, а требало би да буду и корисне и опомињујуће евентуалним агресорима.

У чему је кривично правна новост овог процеса? Ново у процесу је и то да је великим ратним злочинцима једне агресорске земље суђено пред Међународним судом земаља побједница и да су ратни злочинци, за своје безбројне и раније незапамћене злочине, наконведеног законитог јавног процеса и потпуно и законито утврђене објективне истине, били проглашени окривљенима и кажњени на темељу међународног кривичног материјалног права.

²⁵ Aiercy Neave, „Nürnberg“, „Глобус“, Загреб, 1980, стр. 5 — 203.

²⁶ Aiercy Neave, O. cit., стр. 283.

Одиста, у овом случају правда је била само дјеломично задовољена, али била је правда, изречена против расизма и тероризма.²⁷

и) Процес Дражи Михаиловићу 1945. године

Нису само на процесу у Nürnbergу кривично одговарали за ратне злочине. У прошлом рату сваки народ је у својим редовима имао издајце који су колаборирали са фашистичким окупатором и служили му у његовој мисији рушења и уништавања и успостављања „новог поретка“. У судском процесу одржаном у Београду јуна мјесеца 1945. пред Војним судом кривично је одговарао професионални војник и велики издајник својег народа, тзв. „горски цар“, Дража Михаиловић, заједно са својим најближим сарадницима. Била је то прилика да јавност види и чује о свему што су ови слугани фашистичког окупатора урадили против својег народа. Јавна оптужница им је стављала на терет бројна недјела, која су квалифицирана правно у „два комплекса кривичних дјела: издају народа и отаџбине и ратни злочин — према тада важећем Закону о кривичним дјелима против народа и државе“.²⁸

На главној расправи (која је била јавна) овог процеса, као доказни материјал фигурирала је читава заплијењена комплетна архива четничке врховне команде. Суђење се одвијало у знаку поштивања свих савремених процесних начела и каутела на страни оптуженика, који су имали и стручну одбрану у личностима адвоката. Култура процеса била је на висини и текло је стриктно према одредбама кривичног процеса.

Међутим, оно што остаје као карактеристично за овај процес, могло би се сажети у овоме: оптужени Дража Михаиловић (Драгољуб) нити једног тренутка није негирао доказну снагу нити једног пред судом презентираног писаног документа. Дакле, доказној снази писаних докумената, која су га силно оптуживала и доказивала путеве и методе његова протународног дјеловања, није супростављао софистичку опструкцију у смислу отезања процеса или заваривања суда. Овим силним доказним материјалом оптужени је такорекућ био сатјеран „уза зид“. Овај освједочени издајник народа и слуга окупатора, пред судом се (зачуђујуће) држао наоко достојанствено; није прибјегавао прозирним лукавствима, нити је своја бројна недјела покушавао прикривати плаштем шутње пред судом. Исказивао је и прибрано и, колико је то у његовој ситуацији било могуће, бранио своје позиције, али је отворено признавао многе болне чињенице. Када је његов бранитељ по-

²⁷ Ibidem, стр. 286. — („Без Nürnbergа не бисмо имали потпуне податке о концентрационим логорима и „Коначном рјешењу“. Без судског процеса требале би проћи године прије него што би сцене ужаса биле репродуциране у свим својим језовитим детаљима, које подсећају на приказе у Дантсовом „Паклу“).

²⁸ Др Јосип Хрнчевић, Свједочанства, „Глобус“, Загреб, 1984, стр. 163.

нудио суду свједоке, који би својим исказом требало да посвједоче извјесне околности у корист оптуженога (примјерице: да није сурађивао са окупатором), председник расправног вијећа упитао је оптуженог: „Прихваташ ли или не и слажете ли се са предлогом браниоца или не?“ — оптужени Михаиловић је одговорио: „У принципу се не слажем... Ја знам да се ти људи нуде као сведоци да би могли да донесу у моју корист нове ствари, али из принципијелних разлога ја то не желим“.²⁹

У овом исказу има нешто од преосталог достојанства бившег официра, који је током рата дубоко загрезао у издају својег народа и ратног злочина, служећи одбјеглом краљу без отаџбине, сав у служби фашистичкој солдатески и најужаснијој тиранији. Дакле, дјела која су достојна великог срама и људског понижења до ступња анималности. Чини се, ипак, као да је управо ту, пред судом, пред лицем правде народа, схватио да „contra factum argumentum non datur“. Под теретом бројних доказа оптужини није имао никакве шансе да нити најмање оправда себе и своје тешке злочине у које је био дубоко загазио. И ту на суду се показало, као и увијек у историји, да нема добре и зле издаје. Она је увијек проклетство и, када је правда у питању, издаја свагда мора бити осуђена и кажњена, јер коначно, историја никоме не прашта и никоме и никада не заборавља мрско ствојство издаје.

О држању пред судом овог оптуженика, један од ауторитета за право и марксистички хуманизам, каже слиједеће: „Дража Михаиловић је на процесу својим држањем и одговорима на постављена питања давао утисак способног војног команданта, зрелог политичког противника и образованог човјека. Дјеловао је више као професор, неголи као вођа четника и њихов врховни командант. На питања суда и јавне оптужбе, као и на питања својих бранилаца, одговарао је озбиљно и смирено; видјело се да размишља о томе што га се пита, куда смјерају питања и што ће на њих одговорити. Његови одговори бацају свијетло на многе догађаје из народноослободилачке борбе, проматране, наравно, с оне друге стране барикаде. Таквим својим држањем Дража Михаиловић је недвосмислено показао да суд пред којим је био изведен признаје као суд своје земље — Југославије, мада је био свјестан да од њега нема што да очекује, осим најтеже казне“.³⁰

Јавност овог процеса била је прилика да грађани Југославије (и свијета преко својих дописника) непосредно прате суђење онима који су покушали да зауставе точак историје, онима који су издајнички окренули леђа херојским и слободарским традицијама својег народа. Радни људи и грађани могли су ту из непосредне близине да виде „горског цара“, који је личио на покислог петла, да виде човјека који је рађе служио туђину него да се

²⁹ Никола Миловановић, Генерали издаје, „Слобода“, Београд, 1977, стр. 186.

³⁰ Др Ј. Хрнчевић, О. citatum, стр. 165.

са својим народом бори против фашистичког завојевача и окупатора. Оптуђени Дража Михаиловић током суђења могао је да у очима бројне публике прочита пријекоре и презир за све оно што је током пуне четири ратне године чинио као ратни злочинац и издајник народа (презриви издајник типа Ефијалта) и јефтини слуга непријатеља и окупатора,³¹ чија је чизма газила нацим народима оно што им је било најсвјетије — слободу и достојанство човјека, одузимала животе најбољих синова и кћери.

Нема сумње да је овај судски процес представљао веома важан тренутак наше историје, јер је на њему осуђена не само деструктивна дјелатност овог човјека и његових сурадника, него је ту изречена пресуда свима онима који су били на страни мрака, слугани окупатора а против својег народа и његове националне и социјалне слободе.

Народ не заборавља ништа из своје историје: заслужним синовима даје ловорове вијенце, а издајницима на чело ставља жиг срама и тако обојица, са неупоредивим улогама, живе у сјећању покољења кроз вријеме садашње и оно које долази.

ј) Судски процес у Јерузалеу 1961. године (или случај Адолфа Ајхмана)

Без овог монструмног злочинца листа оптужених на „Nürnbergskom процесу“ била је окрњена. Тада је Адолф Ајхман умакао правди и налазио се ван домаћаја савезничких судских органа. Касније је уживао гостопримство држава Јужне Америке, петнаест година живио мирно и повучено, као да се ништа није догодило. Тако је дуго један острвљени нациста измицао људској правди. Ипак, дошао је дан обрачуна за велика недјела што их је починио током другог свјетског рата. Као велики стручњак за тзв. „јеврејско питање“, својом организацијом и режијом ликвидирано је преко шест милијуна Жидова, године 1961. морао је сјести пред суд у Јерузалеу да кривично одговара једним јединим животом за све те силне људске жртве које су биле криве само стога што су припадале жидовском народу. Јавни процес, који је трајао више дана, пружио је стравичну слику свега онога што је оптужени у данима агресивног хитлеровског рата урадио рјешавајући у „бјелом овратнику“ „јеврејско питање“.

На овом процесу, у доказном поступку, бројни свјedoци, избјегле жртве физичке ликвидације у нацистичким „логорима смрти“ износили су пред судом потресне и трагичне приче које су се граничиле са невјеројатним. Писани документи били су својим садржајем поражавајућа слика једног планског масовног убијања невиних људи. Овај човјек без људске савјести био је задужен за истребљење цијелог једног народа. Какав је то тешки зло-

³¹ „Издајник је онај ко је крив за издају, а издаја се састоји у: 1) вођењу рата против своје сопствене државе, 2) приступању непријатељима државе или 3) пружању помоћи и потпоре непријатељској држави“ (М. А. Елиот, Злочин у савременом друштву, Сарајево, „В. Маслеша“, 1962, стр. 157).

чинац, једино људска машта може замислити! — Мајстор: злочина геноцида!³² Овај јединствени злочинац на овом процесу уживао је процесно право које он није признавао нити једној својој жртви: могао је да се брани пред судом уз асистенцију најбољег адвоката. У јавном судовању докази пред судом су извођени непосредно и судска публика и представници штампе, радија и телевизије могли су пратити сваку изговорену ријеч актера у процесу. О коначној судбини оптуженог Ајхмана одлучивао је суд само и искључиво по закону и на темељу чињеница које је тужилачка страна у законитом и јавном процесу морала непобитно доказати

У улози оптуженог Ајхман пред судом није **шуттио**. Напротив, био је веома говорљив и сабран у својем излагању, које је готово било један непрекидани дијалог. Притиснут бројним аутентичним и вјеродостојним доказима, оптужени је настојао да себи олакша положај приказујући себе пред судом у руху „невина човјека“, који је своју дужност извршавао само дисциплинирано. А извјесно је да је на конто овог индустријалца смрти било уписано 6,000.000 ликвидираних Жидова.³³

Полазиште и основни мото његове обране јесте невиност за дјела почињена. Још на самом почетку процеса, на прво и основно питање суда, да ли је разумио садржај оптужнице и што има да каже у своју одбрану, за дивно чудо, Ајхман одговара овом реченицом: „Im Sinne der Anklage nicht schuldig!“ („Изјављујем да у смислу оптужнице нисам крив!“). Сличном реченицом су се бранили и оптужени у Nürnbergu. Овај крвник у „бијелом овратнику“ има смјелости да изјави како његове „руке нису кржаве“.³⁴

Бранилац оптуженог Ајхмана био је спретни и елоквентни адвокат и инвенциозни јуриста, који је тражио излаз у формалностима јуридикчког карактера, избјегавајући факта и дјело као такво. Његови вербални дуели са јавним тужитељем и приговори формалне нарави нису имали ефекта на суд, јер је суд био на висини својег задатка, обавивши свој посао стручно, културно, темељито и на темељу непобитно утврђених чињеница примјенивши адекватне правне норме.

Данас се може поставити питање: У чему је важност овог процеса? Прије свега пред лицем правде стајао је злочинац великог формата, каквог свијет још није запамтио. Радило се на-просто о томе, како да се такве нечувене ствари процедурално „уопће уклопе у оквир опћеважеће законитости и закона, који злодјела таквих димензија и каквог значења нису предвидјели“.³⁵

Смисао овог процеса није само правног него много више моралног карактера, макар је израелски суд у својем дјеловању остао у границама права. „Међутим, право није досад могло предвидјети такве монструозне страхоте какве је пракса хисторије.

³² Herbert Grün, Процес у Јерусалему, „Напријед“, Загреб, 1962, стр. 49.

³³ Herbert Grün, O. citatum, стр. 45. и даље.

³⁴ Ibidem, стр. 145.

³⁵ Herbert Grün, O. citatum, стр. 164.

на жалост, показала да су могуће и у друштвеном животу најразвијенијег људског бића. Човјечанство, дакле, мора, и ово укључити у оквир права, иако то премашује границе схваћања нормалног човјека. Сада пак први пут дио човјечанства заиста покушава да нацизам третира у оквиру свеопћег права”.³⁶

Процес је био морално веома драгоцјен, јер је на њему правда јасно проговорила. Недужни дио човјечанства је тиме успио да на тим основама постигне своју правду и обогати читаво човјечанство искуством значајним, дајући му ванредно важно оружје у борби против „царства зла”.

Цинично држање оптуженог на судском процесу, одсуство савјести да види своју целатску улогу, илустративан је примјер како „грешници ни на прагу пакла не показују жељу да се кају”.³⁷

Као сви други велики злочинци, и овај је сматрао, у погледу онога што је учинио на плану геноцида против Јевреја, да му је савјест чиста. Какве ли савјести? Тако слично се изразио и Геринг и сви његови компањони. А правда је вапила за њиховим кажњавањем. Осјећај за правду људског рода захтијевао је да се не кажњавају незнатни злочини малих људи већ да се удари по великима који су се служили својим неограниченим моћима да би разуларили силе зла (отворити Пандорину кутију) које неће поштедијети нити једно људско огњиште нити једног човјека који није био на њиховој страни и служио силама мрака и зла.

1) Судски процес надбискупу дру Алојзију Степинцу (Загреб, 1946. године)

Судски процес о којему је овдје ријеч, свакако представља својеврсни спецификум и спада у тзв. „квислиншку групацију”. Због својих карактеристика и компонената веома је илустративан и инструктиван за правника процесуалисту, јер га одликују процесни квалитети, као што су: процесна култура на завидној висини, демократичност, хуманистичка нота процедирања и коректност става свих процесних субјеката према окривљенику. Јавност процеса има своју важност у смислу демократизације процеса и својеврсне контроле судовања и поштивања процесних права и каутела оптуженика као процесне странке. На јавној судској трибини текао је овај судски процес, као прворазредна манифестација у којој се водила борба супротстављања: јавне оптужнице с једне, и одбране оптуженог (уз асистенцију својих бранитеља), с друге стране. Процес је текао у знаку принципа равноправности странака, могућности свестране расправности, контрадикторности ставова супротстављених процесних странака, интелектуалне борбе у смислу доказивања опречних процесних полазишта странака, да би из таквог супротстављања, посредовањем

³⁶ Ibidem, стр. 164. и даље.

³⁷ Ibidem, стр. 63.

судског вијећа и максималног настојања да се до краја рашчисти чињенично стање, резултирала објективна истина, као основни постулат правилне и законите судске одлуке.

Пред Велико кривично вијеће у Загребу, током мјесеца септембра 1946. године, изведен је др Алојзије Степинац, надбискуп, да би одговарао за кривична дјела описана у тачкама 1-5, које је оптужница оквалифицирала — по Закону о кривичним дјелима против народа и државе од 25. августа 1945. — као кривична дјела политичке сурадње с окупатором, ратног злочина, подривања политичких основа и друштвеног уређења ФНРЈ и непријатељске пропаганде.

Након прочитане оптужнице, на општа питања, оптужени др Степинац је лапидарно одговорио са само три своје поставке, које је сажео у три синтагме: „Ни најмање се не осјећам кривим“, „Ја се не каним бранити“ и „Моја је савјест мирна!“ Зауевши овакав став на самом почетку процеса, под силином оптужног материјала оптужени се повлачи у своју „рјечиту шутњу“. Том својом леденом шутњом као да хоће да покаже своје негодовање и неслагање према суду и јавној оптужници и свему ономе што се око њега догађа на отвореној судској сцени. Али факта су неумољива и *contra factum argumentum non datur*.

Међутим, када процес одмиче и долазе све тежа питања бива присиљен да одговара и расправно начело расправности „оживљава“. Макар му је шутња била манифестација полазног става одбране, у даљем току расправе улазио је у процесне дуеле са јавним тужитељем и давао одговоре на извјесна питања предсједника вијећа. Чак што више, његови одговори на моменте су попримали извјесну жестину, „нарочито када је сматрао да питања дирају у његово надбискупско достојанство“*.

А чим би почео говорити, чим би улазио у процесну полемику, онда је било пуно лакше спорне ствари расвјетљавати до краја и разоткривати објективну истину. Презентирања одређених материјалних доказа су оптуженог „избацивала“ из његовог привидног мира и провоцирала га на процесну полемику. „И управо због тога што је више улазио у полемику тим је више губио, тим је боље сурађивао“**. Тиме је била пробијена баријера његове шутње и пољуљано његово становиште, које је изражавао формулацијом: „Моја је савјест чиста!“, која је у себи садржавала својеврсну хипокризију, али и право да своју одбрану даје и организира како најбоље знаде и умије.

Одиста, истина се у овом процесу „порађала у мукама“ и у зноју лица оних судских актера који су на себе узели терет њеног доказивања. Доказни поступак трајао је више дана уз максимално залагање свих учесника процеса, а нарочито јавног тужитеља, суда и одбране оптуженика.

* Др Јосип Хрнчевић, Свједочанства, „Глобус“, Загреб, 1984, стр. 171 — 197.

** Јаков Влажевић, Тражио сам црвену нит, стр. 135. и даље.

Након што је доказни поступак био завршен, процесне странке су добиле прилику да у својим завршним ријечима изнесу своје критичко мишљење о току расправе и њеним резултатима и даду своје приједлоге.

У завршним ријечима странака дошло је до правог „ватромета“ између јавног тужитеља и бранитеља оптуженика Степинца. Био је то величанствени „двобој“ из судске реторике, једно свестрано надметање у правној логици и процесуалистици, провијести и моралу.

Јавни тужилац је показао квалитете говорника са акцентом емоционалних примјеса и несаломљиве воље да докаже своје полазиште оптужбе. У његову пледоајеу нема реторичких парада, али полази од суптилне анализе чињеница и стротих логичких формулација у закључцима. Таква садржајна реторика представљала је функцију јуридикског оружја у овом процесу, макар се у овом процесу није радило само о неком „чистом“ праву, него и о изванредном политикуму и правном етикуму. Изведени докази пред судом омогућили су јавном тужитељу да свој пледоаје и каснију реплику на пледоаје бранитеља заврши фасцинантно.

Свој пледоаје адвокат др Иво Политео, први бранитељ опт. Степинца засновао је на етичким принципима своје струке. Показао је завидну реторику и виспреност излагања материје, макар му је најпроблематичнији дио пледоајеа онај у којему је извршио анализу доказног материјала и критику становишта јавне оптужнице. Чинило се као да је морао устукнути пред логичком снагом једне убитачне убедљиве аргументације коју је слојевито и хронолошки изложио јавни тужитељ у својој завршној ријечи и реплици.

Ипак, бранитељ Политео је у својем пледоајеу показао све врлине великог маистра судске реторике. Посматрајући и просуђујући критички са аспекта правне реторике, овај пледоаје је остављао утисак заводљиве приче из „Хиљаду и једне ноћи“. Међутим, да би био у свему савршен недостајала му је компонента објективности и логичке заснованости. Из његова садржаја је избијала очигледна субјективна и емоционална наклоњеност бранитеља према својем браћенику.* Ипак, пледоаје, у сваком случају представља у цјелини својеврсно ремек-дјело правничке вјештине. Овдје је бранитељ Политео својег браћеника „насликао“ и портретирао у рембрантовским бојама, рекавши много позитивних особина његове личности. Све је то одударало од оног другог портрета оптуженика, што га је мало прије тога био пред судом представио јавни тужитељ. Представио га је у веома тамним тоновима, скоро да у њему препознајемо Торквемаду, који дивинизира тиранина Павелића, подржава његову политику, одушевљава се тзв. „НДХ“, придајући јој атрибуте једног божанског провиђења, затварајући очи пред чињеницом да је то била гестаповска творевина.

* Алекса Бенигар, Алојзије Степинац, хрватски кардинал, „Зирал“, Рим, 1974, стр. 432.

судског вијећа и максималног достојана да се до краја радикализи-
чијем стању, резултатом објективна истина, као основни

Слиједила је завршна ријеч оптуженог Степинца, који је био доста сажет и лапидаран у својем пледоајеу. Сумирајући своју одбрану, он је у једном коначном закључку казао слиједеће: „На све оптужбе које су овдје против мене изречене одговарам да ми је савјест чиста и приправан сам за своје увјерење и умријети”.

У реторичној полифонији завршне ријечи др Политео могао је на све присутне у судској дворани оставити дојам ненадмашног мага судске реторике, али се јавни тужилац није дао импресионирати, што се и обистинило у његовој реплици, у којој ће свим својим интелектуалним, етичким силама и брижљивој аргументацији и правној логици манифестирати настојећи да обеснажи темеље овакве формулације завршне ријечи дра Политеа. То ће се нарочито односити на нека документа, одређене правне формулације и правна схваћања, дакле, на анализи чињеничног стања и јуридикских околности случаја, као и на анализи и сликању портрета личности опт. Степинца, чија је личност у ријечима браниоца Политеа израстала у скоро романтичну и велелепну харизматичну фигуру.

Судски процес се приближавао свом финалном и најважнијем дијелу и чину. Обије процесне странке су у својим пледоајима и репликама казале све оно што су имале и жељеле казати пред расправним вијећем. Још је преостало да суд, полазећи од утврђених чињеница и процесне истине својом одлуком ријеши процесну дилему: **крив** или **невин**. Свјестан своје свестране одговорности суд своју одлуку није донио завезаних очију, него сагледавањем кривичног случаја у дијалектичкој комплексности и у контексту времена и прилика у којима је дошло до криминогеног дјеловања оптуженика. Изречена судска одлука гласила је да се опт. Алојзије Степинац, **осуђује** за пет кривичних дјела против народа и државе на казну лишења слободе у трајању од 16 година и на губитак политичких и грађанских права у трајању од 5 година. Другачије није могло бити, јер се доказало непобитно да нису остављене никакве сумње у све оно што му је јавна оптужница ставила на терет. Дакле, изречена пресуда била је и законита и праведна, јер је као правни акт за изрицање правде подразумијевала одбацивање сваке предрасуде, априорности, пристрасности и извјесности засноване на привиду и неоправданом и неоснованом предубјеђењу. Свестраним ангажирањем свог интелектуалног, етичког и културног потенцијала, свестрано сагледавајући и критички оцјењујући сваки поједини процесни доказ посебно и, све њих у контексту логичке и спознајне снаге и вриједности, изрекао је суд пресуду, чији је епилог познат.

Из реченог је могуће уочити какве су битне карактеристике овог судског процеса, од којих смо неке већ истакли. Оно што је више него евидентно јесте чињеница да се својим квалитетима процедуре разликује од скоро свих познатих процеса, из далеке и ближе прошлости. Додуше, сваки судски процес има нешто своје посебно, што га карактеризира и издваја од других процеса, у цјелини или појединостима. Али нити два велика судска процеса никада не могу бити у свему апсолутно идентична, одно-

сно истовјетна, али неке сличности међу њима више или мање може бити. Дакле, много је тога међу њима што их чини различитима и специфичним. У овом случају ради се о веома модерном судском процесу, вођеном на апсолутно културан начин, уз поштивање свих законских гаранција, права и каутела (са **beneficium defensionis** на страни оптуженога), са примјеном свих процесних начела савременог процесног права које смо углавном истакли у току излагања, доста несистематично. Међутим, цјеловита слика процеса против оптуженог дра Алојзија Степинца добија се ако се критички и објективно сагледа у цјелости цјелокупан процесни материјал.

Постављањем овог процеса на пано споменутих судских процеса у претходним текстовима, добија се мозаичка слика, која јасно показује да овај процес у својим квалитетима у многоструком одудара од готово свих наведених процеса и да са већим бројем нема битних додирних тачака нити битних сличности. Код овога ваља изузети само два процеса са којима има доста сличности у квалитетима и порукама, али не и истовјетности по свим карактеристикама. Први од њих јесте велики судски процес у Nürnbergu, вођен од стране међународног кривичног суда против разних злочинаца хитлеровске Њемачке и, други, процес вођен против четничког команданта и тзв. министра војске краљевске у отаџбини, Драгољуба-Драже Михаиловића, колаборационисте са окупаторским властима и заклетог непријатеља народноослободилачке борбе и издајника својег народа.

Анализа показује да је највише сличности имао процес против дра Степинца са вођеним процесом против Драже Михаиловића. Њих обојица су кривично одговарали пред домаћим судом, с том разликом што је Михаиловић одговарао пред Војним судом камо је и спадао.

Знатна сличност ових процеса произилази из ових елемената: **оба оптужена су одговарала за кривична дјела против народа и државе**; оба процеса су била јавна, демократски и културно вођена, уз непосредност извођења доказа поступка на темељу мноштва писаних докумената и већег броја преслушаних квалифицираних свједока; оба процеса су била законита и редовна, уз максимално поштовање и уважавање достојанства личности оптужених. У оба случаја постојале су стручне одбране оптужених ангажирањем познатих адвоката. На јавној и демократској трибини у оба судска процеса максимално су поштована сва процесна начела и процесна права оптужених. Обадва судска процеса била су апсолутни антипод сваком монтираном процесу, а била су нужна посљедица свега онога што су ове двије личности својим минулим деструктивним дјеловањем починили на штету својег народа и своје младе демократске домовине. У обадва случаја донесене пресуде представљале су историјски акт изрицања правде према људима који су се огромно огријешили о интересе своје домовине служећи туђину у судбоносним данима када се постављало за наше народе: бити ил' не бити!

Веома огромно криминогено дјеловање ових личности, ове двије особе, доживјело је свој епилог у судским процесима у којима је људска правда била задовољена.

Сумарни критички осврт

Сваки од изложених процеса представља својеврстан случај који са другим има неке сличности или различитости и карактеристике које га одвајају од типског случаја. Чини се да свако вријеме и поднебље има својеврсну арому и горчину коју даје својим судским процесима. Дакле, сваки судски процес је „законито дијете“ свога времена и хисторијских прилика и друштвено-политичког стања земље у којој се води.

Било је у хисторији много значајних судских процеса, али ми смо овдје у веома скицираном виду изложили само неке од њих пружајући мозаичку критичку слику њихових основних карактеристика. Макар веома различити и по форми и карактеру, свима њима је ипак заједничко што су оставили дубоке трагове у људској хисторији. Они и данас пружају потамњелу слику догађања пред судом, путеве правде и путеве испитивања чињеница, методе долажења до истине, третман према оптуженом и разлоге вођења дотичног поступка. Одсликавају личност самог оптуженика, начин његове одбране и држање пред органима кривичног поступка и много другог. Овдје мислимо на оне кривичне судске процесе у којима су оптужени кривично одговарали за оне кривичне деликте, који се данас у кривично правној терминологији називају „политичким деликтима“. Овакви процеси су се догађали најчешће у преломним временима или деликатним друштвеним ситуацијама, када је једна друштвена класа бранила своје старе позиције или нова жељела да очува стечено у револуционарним преображајима друштва. При томе на позорници хисторије долази питање правде или неправде и дијаметрална схваћања о томе. Свако друштво, свака власт, свака класа има своју правду и неправду. Класа подређена интимно не признаје законе владајуће експлоататорске класе за своје нити њихову снагу дјеловања. Тако исто побијеђена класа одбија да призна новостечене законе исковане у револуционарним временима или након побједе нове класе. То је особито случај када се ради о кривичним дјелима која су политички обојена и на неки начин представљају новину за стару класу. Међутим тога нема у погледу традиционалних кривичних дјела, јер је обичај већ давно утврдио да никоме не може бити дозвољено да убија, краде, силује и слична дјела.

Увијек су кривичноправне регуле представљале основна схваћања владајуће класе о праву и неправу, правди и неправди, о добру и злу. Има разлога за вјеровање да су идеје о добру и злу поникле из друштвеног искуства, из схваћања тог проблема и од основног погледа на живот и свијет.

Значајни судски процеси, почев од Сократа, Исуса Христа, Ђордана Бруна, Јана Хуса, капетана Драјфуса, „Бомбашког

процеса" (главни оптуженик Јосип Броз Тито), „Лајпцишки процес" (главни оптуженик Георги Димитров), носе у себи печат антиправа, антикултуре, антихуманизма, а карактеризирају се по томе што су, у правилу, били: монтирани од власти, што су докази на њима прибављани нехуманим средствима и методама и највише исхођењем признања самих оптуженика, путем најгрозније тортуре и „препарирањем свједока". Интересантно је да оптужени у овим процесима лично нису поклекли нити признали оптужења. Остали су достојанствени и непоколебљиви у својим ставовима и идеолошким увјерењима. Неки су са процеса изашли као побједници неправде, друге је историја рехабилитирала. Очували су своје достојанство и у тим пакленим условима.

У судским процесима из доба инквизиције, процеса у фашистичкој Њемачкој до стаљинских процеса, процесна позиција оптужених је била више него грозна и незавидна у сваком погледу са трагичним пријетњама. У њима је оптуженик био, у правилу, објект кривичног поступка и извор доказа против самог себе, јер је од њега свим могућим и немогућим средствима и азијатским методама морало бити исхођено његово исказивање и покајнично признање. Дакле, није било лако, али је било и таквих оптуженика који су све то превладали и остали на ногама, усправни и достојанствени.

Додуше, „стаљински процеси" су посебна страница кривичног поступка, јер су вођени према јединственом сценарију и примјеном тортуре и „испирањем мозга". Током претходног поступка ишло се дотле док окривљени нису били посве сломљени да су *in ultima linea* и сами „повјеровали" у сопствене лажи. Јер, овдје је сврха поступка била постигнута, ако је жртва стварно почињала да вјерује у „своју кривицу без кривице". Остаје питање „Зашто су људи прекаљени у револуцији, освједочене личне храбрости, веома брзо признавали злочине које нису нити у сну почињали?" Они су, чак што више, себе самооптуживали и више него их је теретила званична оптужница. Сигурно је да јединственог и задовољавајућег одговора на ово питање нема. Овај проблем смо оставили по страни, јер би изискивао читаву једну посебну монографију и мултидисциплинарни приступ. Али са великом вјероватноћом може се претпоставити да су та и таква признања и самооптуживања исхођена нехуманим средствима и методама дуготрајним трудом искусних мучитеља у лицу истражитеља.

Према истом сценарију вођени су и тзв. „информбировски процеси" (Сланском, Рајкову, Костову, Кочи Дзоздеу и друговима), али са другим политичким циљем — да се компромитује социјалистичка самоуправа Југославија и њена независна политика и антистаљинистички концепт.

Преостају четири судска процеса чије упоређење не рама, јер између њих постоје бројне компоненте сличности које границе скоро до идентичности карактера ових процеса. Ради се о процесима вођеним у Nürnbergу против оптужених за кривична дјела против човјечности и ратних злочина (геноцида), процесу вођеном у Јерусалиму против ратног злочинца Адолфа Ајхма-

на, процеса вођеног у Београду против Драже Михаиловића и његових сарадника, због кривичних дјела против народа и државе, и судског процеса вођеног против дра Алојзија Степинца, одржаног у Загребу 1946. године.

У свим споменутим процесима се радило о тешким кривичним дјелима са несагледивим штетним посљедицама по националне и интернационалне интересе наше цивилизације, суђење је вођено у веома цивилизираним условима. Сва четири споменута процеса су вођена у демократизованој и културној судској атмосфери, уз максимално поштовање процесних права и погодности на страни оптужених чије је достојанство поштовано. Била су им озакоњена и обезбијеђена права на личну и стручну (формалну) одбрану посредовањем веома квалифицираних правника-адвоката. Сви ови процеси су били јавни и доступни јавности и масовним средствима комуницирања. Сами процеси су били резултанта помног претходног истраживања дјеловања и понашања оптужених против којих су стајали бројни непобитни докази који су на главној расправи (претресу) били и непосредно изведени, пружајући на тај начин да се сами оптуженици и њихови бранитељи упуштају у контрааргументирање и побијање презентираних доказа. Исклази оптужених и евентуална њихова признања нису фигурирала као пуноправни докази у овим процесима, већ само у смислу њихове одбране која је имала широко поље дјеловања. А преовлађивали су материјални докази у виду писаних докумената и фотографија, али и исказа свједока очевидаца и саокривљеника. Јавност ових процеса довољно јасно показује демократску атмосферу и процесно-правну културу судовања. А извјесно је да јавност судовања и јавно мњење нису само ствар обавјештености и увида, већ и индиректни начин контроле и учешћа у вршењу судске функције и управљања јавним пословима. Средства масовног комуницирања задовољавајући јавни интерес, презентирала су судовања широким масама односно давала широј јавности слику тока процеса у њиховим карактеристичним детаљима. Посматрајући ове процесе лако је уочити својеврсни парадокс: на једној страни, у позицији оптужених, тешки ратни злочинци, а на другој страни демократски, културан и цивилизацијски судски процес. А демократизам, хуманизам и цивилизација сваког процеса у једном друштву мјери се према постојању или непостојању тајних суђења и „пријеких“ или „покретних“ судова.

Према томе, слика споменутих четирију процеса тешко да је упоредива са сликом оних процеса вођених у доба инквизиције, у доба Стаљина и нацистичке Њемачке. Код ових других се радило о процесима који су били инсценирани у политичке сврхе, у којима се је против окривљеника поступало нехумано, на њима вршена страховита тортура у сврху прибављања њихова признања и монструозна оптуживања. У овим процесима окривљеници су били предмет судовања лишени своје људске индивидуалности и субјекта. У правилу су били тајни, без гарантираног права на стручну одбрану, а лична одбрана је осујећивана на сваки начин, јер се од окривљеника захтијевало да даде своје признање за

све оно што га се оптужује. Дакле, окривљени је у таквим процесима фигурирао као свједок против себе самог. Прије главне расправе у таквим процесима оптуженици су напросто морали да напамет науче своје улоге од ријечи до ријечи, а за случај да на главној расправи (претресу) нешто измијене у своју корист, у другој просторији су чекали „препарирани свјedoци“ или људи провокатори ангажирани од органа кривичног поступка. Истина није била циљ ових процеса, већ само осуда оптужених за које је пресуда фактички била донесена прије самог процеса у којима је и формално требала да буде потврђена. Било је у тим процесима много и комичног, а још више трагичног и непоправљивог, јер правда се ужасава када се накнадно остварује рехабилитација *post mortem*. Додуше, остају скупе поуке хисторије које су недужни и невини платили својим животима.

Како и на који начин је могла да дође до својег изражаја стручна одбрана? И када је била ангажирана, она је била организирана од адвоката који су бранили по службеној дужности а који нису смјели да се удаље од сценарија процеса. Њихови клијенти су унапријед били покопали своје наде у било какав позитиван исход процеса. Њихова признања (из претходног поступка нису се више могла оповргнути, макар су само признања) била су добијена нехуманим средствима. Истражитељи су упорним, систематичним напорима и дугом тортуром код њих ломили сваки евентуални отпор и достојанство све дотле док коначно нису сломили њихову вољу за одбрану и добили оно што су жељели — њихова тобожња признања и самооптуживања. Ови методи су давали своје резултате у виду „признања“ окривљених, која су у оваквим процесима фигурирала као „*regina probationes*“. Био је то процесни нихилизам и антиправо, па би била утјеха за нашу цивилизацију, ако се све то сада преселило у „музеј старина“ и оставило само ужасавајућу слику ради сјећања и хисторијске поуке.

Никола М. Вујашковић

НОВЕ ПРОМЕНЕ У УПРАВНОМ ПРОЦЕСУ

Последње измене и допуне у управном поступку су новијег датума. Савезно веће Скупштине СФРЈ усвојило је на седници 6. фебруара 1986. године Закон о изменама и допунама Закона о општем управном поступку („Службени лист СФРЈ”, бр. 9/86). Пре последњих измена и допуна Закон о општем управном поступку (52/56) је више пута мењан али су значајније само оне измене из 1965. године и измене из 1976./77. године. Стога се може рећи да су ово треће измене и допуне ЗУП-а.

У свим досадашњим променама ЗУП-а настојало се унети више јасноће ради његове правилније примене и учврстити законитост у два правца: с једне стране то је заштита „објективне” законитости, а с друге то је заштита „субјективне” законитости. Као што је познато, управни поступак је специфичан у односу на друге правне поступке (парнични, кривични и др.) пре свега по томе што је орган, при вођењу поступка и решавању, дужан да води рачуна како о јавном интересу тако и о субјективним правима странака. Скретање од ове „линије” било у једном или другом правцу доводи до незаконитих решења која су тада предмет побијања или од странке или од државних органа (јавни тужилац, јавни правобранилац, други државни органи) односно друштвених самоуправних органа (друштвени правобранилац самоуправљања).

Закон о општем управном поступку је донет 1965. године према „моделу” предратног Закона о општем управном поступку од 9. новембра 1930. године (добрио обавезну снагу 26. фебруара 1931. године), док је тај предратни закон рађен према аустријском закону о управном поступку, као првом у свету у погледу законског уређивања поступка у управним стварима. Осим наведеног предратног „модела” на физиономију и већи број решења у нашем првом закону (1965. година) утицала су и поједина начела поступка која су била заступљена у Општем закону о народним одборима из 1946. године и даље („Службени лист ФНРЈ” бр. 43/49, 49/49, 22/52). Стога се може рећи да је наш први за-

кон о управном поступку уређен само по „техничком моделу“ предратног ЗУП-а. Суштинска односно принципијелна решења (системска решења) нису ни могла бити нити су смела бити преузета, јер би то било супротно одредби чл. 4. Закона о неважностима правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације („Службени лист ФНРЈ“, број 86/46). Наиме, према споменутој одредби било је омогућено да се правна правила садржана у предратним законима и прописима могу примењивати уколико нису у супротности са Уставом ФНРЈ, уставима народних република, законима и општим прописима донетим од органа нове државе, или уколико су у супротности са начелима уставног поретка.

Све касније измене и допуне првобитно донетог Закона о општем управном поступку су резултат праћења његове примене и провере у пракси на шта је указивано како од самих органа управе, а посебно од оних који су надлежни за старање о спровођењу закона, тако нарочито и од судова (врховни судови кроз решавање управних спорови).

То важи како за прве измене и допуне (1965. година) тако и за друге (1977. година), што такође исто важи и за ове последње. Системске (уставне) промене нису толико утицале на измену ЗУП-а (колико су утицали на измене материјално-правних и организационих прописа) јер је реч о процесном пропису. У сваком случају, све те измене и допуне су све више утицале у два правца: пре свега у учвршћењу законитости на овом важном подручју рада у спровођењу закона и прописа, те најзад у томе да Закон о општем управном поступку од оног првобитног „модела“ што више поприми елементе који се заснивају на нашој стварности, искуству и знању наших органа и са тим повезано теоретском мишљу и достигнућима које је за ових 30 година његове примене осмислила и наша правна теорија и пракса. Све те измене ће утицати да наш Закон о општем управном поступку, који без сумње има репутацију најбољег и стручно најразрађенијег процесног прописа у свету, добије још више у свом квалитету.

I

Задње измене и допуне Закона о општем управном поступку не садрже ни једну измену општих одредаба и основних начела, што указује да се ради о таквим изменама којима се не дира „систем“ управног поступка. Шта више, без измене су остали и они делови који се односе на учеснике поступка и прву фазу поступка.

У другој фази поступка (испитни поступак) измене и допуне се односе на исправе (микрофилмска копија исправе); уверења (односно друге исправе — сертификате, потврде и др.) о којима орган води службену евиденцију и о онима о којима не води службену евиденцију, па стога не везују орган коме је такво уверење поднето као доказ. Ове измене не мењају досадашња решења ЗУП-а, већ су производ „административне модерни-

зације" и унапређења управног рада што све има значаја за брже остваривање права странака и за ефикаснији рад органа. Стога измене ЗУП-а у том делу само „прате" ове новине.

II

У жељи да се убрза поступак, било да се исти покреће по захтеву странке или по службеној дужности, изменама ЗУП-а је учињена интервенција код чл. 218. који се односи на **рок за доношења решења**. Као што је познато тај рок (месец дана, односно два месеца) важио је само за случај кад се поступак покреће по захтеву странке. Изменом ЗУП-а се додаје: „односно по службеној дужности, ако је то у интересу странке" из чега следи да су начела ефикасности и економичности добила још једну „потпорну" одредбу која ће допринети да се ова начела јаче изразе. С тим у вези је и допуна члана 295. према којој сада постоји дужност службеног лица органа да у року од 7 дана по истеку наведених рокова, извести странку о разлозима закашњења при доношењу решења, па и о томе „које ће радње предузети ради доношења решења односно закључка, па захтеву странке".

Наведена новина ће, без сумње, унети неке нове елементе у целокупни институт „ћутање администрације". Наиме, покретање поступка по захтеву странке и по службеној дужности је само процесна разрада ширег начела **приватне** односно **службене максиме**, које опет имају и многостране импликације на поједина питања и положај странака у целокупном поступку. Поступак се покреће по захтеву странке кад странка сматра да на основу објективног права може да оствари неко субјективно право, па стога и подноси одговарајући захтев. Насупрот томе, поступак се покреће по службеној дужности тада, кад странка на основу објективног права стиче неку субјективну обавезу, па пошто није „природно" да подноси захтев ради стицања сопствене обавезе, поступак мора покренути по службеној дужности сам орган. Између ове две дијаметрално супротне ситуације, живот намеће и поједине друге, тј. такве да се поступак и покреће по службеној дужности и да је то у интересу странке. Вероватно је да и таквих појединачних ситуација у пракси има, и ако је то начелно тешко претпоставити. Осим тога, код покретања поступка по службеној дужности постоје ситуације које су (у вези са роком) објективне (нпр. да таква обавеза произилази из закона) и оне које су субјективне (нпр. кад орган сазна за неку чињеницу на основу које је дужан покренути поступак).

У сваком случају биће интересантно пратити управно-судску праксу у вези са овим новинама, па ће се њихова вредност кроз ту праксу на одређени начин исказати и верификовати.

III

Ради пунијег остварења начела двостепености кад решење доноси самоуправна организација или заједница, у вршењу јавног овлашћења, — изменама ЗУП-а се интервенише у неколико пра-

ваца. Пре свега се и даље препушта организацији да „уреди“ двостепеност, и то својим статутом (раније је то био самоуправни општи акт, што значи да је поред статута то могао бити и други самоуправни општи акт). Међутим, ако сама организација или заједница није „увела“ праву двостепеност, „по жалби ће решавати орган управе надлежан за одговарајућу управну област“. Треба напоменути да је и по ранијим решењима и по новим (још више) постојала и постоји могућност да се другостепени орган одреди законом, што би тада било обавезујуће и за статут.

У већини самоуправних организација и заједница првостепена решења доносе одговарајуће комисије а по жалби тада решава раднички савет. Међутим, често се наилази и на ситуације да раднички савет одлучује о првом степену, а у неким случајевима је у другом степену одлучивао збор радника, (што је било предмет критике), док је код неких и у првом и другом степену одлучивао раднички савет. Тиме се принцип деволуције или „расплићавао“ или „искривљавао“ а жалба је тиме примала различити карактер (ремонстрација-демонстрација) што није увек било у складу са законитошћу у остваривању права странака.

Ове новине ће имати утицај на двостепеност и кад се у организацијама и заједницама решава о самоуправним правима радника.

IV

Управни поступак је специфичан (у односу на друге правне поступке) по већем броју ванредних правних средстава односно лекова који се спроводе у самој управи, што све представља поједине облике административне контроле. И поред тога што је у односу на коначне управне акте омогућена судска контрола у управном спору у веома широком обиму (генерална клаузула са незнатним елементима негативне еnumerације), актуелност ванредних правних средстава остаје и даље, тим пре што се она могу примењивати (свако под прописаним условима) и након правомоћности управног акта па тиме и након управног спора.

Измене ЗУП-а односе се на два од њих: обнову поступка и поништавање по праву надзора.

Законска интервенција код обнове поступка се односи на следећи разлог због кога се поступак обнове спроводи: „— ако је решење донето на подлози лажне исправе или лажног исказа сведока или вештака, или ако је дошло као последица каквог дела кажњивог по кривичном закону“ (члан 249. т. 2. ЗУП-а).

Закон о изменама и допунама ЗУП-а уноси нов члан (252а) према коме: „управни поступак може се обновити из разлога наведених у чл. 249. т. 2. овог закона и ако се кривични поступак не може спровести, или ако постоје околности због којих се поступак не може покренути“.

То практично значи да сад постоји већа могућност за обнову управног поступка у стучајевима кад је разлог за обнову

„кривично правне природе“. Свакако ће и даље одговарајућа пресуда у кривичном поступку или у привредно казненом поступку представљати доказ за обнову из чл. 249. т. 2. ЗУП-а. Међутим се поставља и питање: да ли због тога што се ти поступци (кривични, привредно-преступни) из неких разлога не могу спровести, треба и даље да остану на снази управни акт који је заснован на споменутим чињеницама и доказима (лажни исказ сведока односно вештака, дело кажњиво по кривичном закону).

У члану 252а. Закона о изменама и допунама ЗУП-а се види како је ово питање разрешено. Нагласак је дат на управну ствар, на решавање главног питања док све остало има само карактер доказних средстава.

Како је одредбом чл. 252. ст. 1. т. 2. ЗУП-а прописан субјективни рок од месец дана у којем странка може тражити обнову поступка у случају из чл. 249. т. 2. и 3: „— од дана кад је странка сазнала за правомоћну пресуду у кривичном поступку, или у поступку по привредном преступу, ако се поступак не може спровести, од дана кад је сазнала за обуставу тог поступка или за околности због којих се поступак не може покренути“, — остала је „непокривена“ ситуација кад постоје „околности због којих нема могућности за кривично гоњење, односно за гоњење за привредни преступ“. Стога је у том правцу извршена допуна ЗУП-а (чл. 7. Закона о изменама и допунама...).

У вези с тим Закон о изменама и допунама ЗУП-а упућује службено лице органа да, пре доношења закључка о обнови поступка по чл. 249. т. 2. од органа надлежног за кривично гоњење затражи обавештење о стању кривичног поступка, односно о сметњама (околностима) због којих се исти не може покренути.

V

Ванредно правно средство „Поништавање и укидање по праву надзора“ (члан 262. ЗУП-а) изменама је захваћено само у делу о поништавању а не и о укидању. Поред постојећа четири разлога за примену овог ванредног правног средства:

1. Ако је решење донео стварно ненадлежан орган, а не ради се о случају предвиђеном у чл. 266. т. 1. овог закона;

2. Ако је у истој ствари раније донето правоснажно решење којим је та управна ствар друкчије решена;

3. Ако је решење донео један орган без сагласности, потврде, одобрења или мишљења другог органа, а ово је потребно по закону или другом пропису заснованом на закону;

4. Ако је решење донео месно ненадлежан орган; — сад се додаје још један разлог:

5. „Ако је решење донесено као последица принуде, изнуде, уцене, притиска или друге недозвољене радње“.

Као што је познато, рок за поништења решења по праву надзора износи 5 година (т. 1, 2. и 3) и једне године (т. 4) од дана када је решење постало коначно у управном поступку.

За разлог предвиђен допуном ЗУП-а, тј. тачка 5 (принуда, изнуда, уцена, притисак или друга недозвољена радња) решење о поништењу ће донети орган без обзира на праписане рокове у ст. 3. чл. 263. ЗУП-а, што значи да за такво поништавање и не постоји рок.

Следећи разлози који су предвиђени код ванредних правних средстава по ЗУП-у, карактер и „тежину“ разлога и разврставању истих у поједина ванредна средства, пре би се рекло да је место овим разлозима (из тачке 5) тамо код ванредног правног средства „Оглашавање решења ништавим“ (чл. 266. ЗУП-а) него у чл. 262. ЗУП-а.

Ово тим пре што се из прописаних разлога решење може огласити ништавим у свако доба тј. без рока, а такође из тога што се и не мора „чекати“ његова коначност, као што је то случај са чл. 262. ЗУП-а, већ се исто може огласити ништавим у свакој фази поступка.

МИТАР КОКОЉ И ЂОРЂЕ ЛАЗИН: ИМОВИНСКЕ КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ И МЕРЕ У ЈУГОСЛОВЕНСКОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

У издању „Научне књиге“ (Београд, 1986, стр. 216) правничкој јавности представља се књига **ИМОВИНСКЕ КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ И МЕРЕ У ЈУГОСЛОВЕНСКОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ**, аутора др Митра Кокоља и др Ђорђе Лазина. Санкције имовинског карактера и мере постоје већ дуго времена у нашем кривичном законодавству, али се не може рећи да су теоријски довољно истражене. Ауторима ове књиге, која представља један од првих покушаја да се имовинске кривичне санкције и мере у југословенском кривичном праву прикажу у целини, пошло је за руком да полазећи од досадашњих резултата у науци и поново анализирајући добрим делом већ познату изворну грађу (укључујући овде и судску праксу), дођу до значајних резултата, који мењају неке досадашње представе о овим санкцијама и мерама, и приказују их у новом светлу.

Управо због такве вредности књиге и актуелности проблематике настојимо да је што више изворно приближимо читаоцу.

Књига је подељена на пет делова. Аутор првог, другог и трећег дела је др Митар Кокољ, а аутор четвртог и петог дела др Ђорђе Лазин.

У првом делу аутор се бави **Имовинским кривичним санкцијама у различитом периоду друштвеног развоја**.

Други део је посвећен новчаној казни, а трећи део — казни конфискације имовине.

Имовинске кривичне санкције се јављају доста давно, на прелазу из ро-

довског уређења у робовласнички период. Аутор истражује почетке стварања имовинских кривичних санкција у најстаријим правним изворима робовласничке епохе, у Хамурабијевом закону, према законодавству римске државе, имовинске санкције у феудалном периоду (периоду раног, развијеног и касног феудализма), у средњовековном праву југословенских земаља, у буржоаском кривичном законодавству, у буржоаском периоду у законодавству југословенских земаља, те коначно имовинске санкције у кривичном законодавству социјалистичке Југославије (са ратним законодавством и имовинским казнама предвиђеним у актима донесеним за време НОБ-а, социјалистичким кривичним законодавством послератног периода и имовинским санкцијама).

У систему казни имовинске казне су једне од најраније познатих. Оне су прихватане због несумњивог и репресивног и васпитног утицаја. Од имовинских казни, то њихова еволуција показује, сачувале су се новчана казна и казна конфискације имовине. Новчана казна показује тенденцију сталног проширивања, а казна конфискације имовине је у знаку властитог укидања.

Имовинске казне се, с обзиром на законску регулисаност изучавају „de lege lata“, али се указује потреба њиховог разматрања и „de lege feranda“. Тим пре, што ни код новчане казне, а ни код казне конфискације имовине, до сада нису бележене веће измене.

Савремени тренд управљен ка хуманизацији кривичних санкција одра-

жава се и на подручју ширења могућности примене новчане казне па највећи број кривичних дела запрећених казном затвора до једне године, а код појединих дела и за строжије казне. Предлози блиски овима се крећу на терену ширења могућности примене новчане казне као једине санкције за облике кривичних дела мањег значаја за које се у садашњем законодавству предвиђа новчана казна алтернативно са казном затвора, а тако и за деликте из нехата (саобраћаја).

Апострофира се и питање замене ненаплативе новчане казне казном затвора, те у циљу побољшања у овом делу легислативе и поступања у пракси, предлаже увођење у процедуру поступка испитивања разлога ненаплативости. Објективна немогућност наплате изискивала би мењање рокова исплате, а избегавање отплате, и поред могућности плаћања — доводило би до аутоматске замене новчане казне казном затвора, уз могућност примене неке санкције као опомене.

Има и предлога да би се код лакших кривичних дела, за које се годину по приватној тужби, требало предвидети новчана казна или судска опомена, за повратнике - новчана казна са већим минимумом, без примене чл. 51. КЗЈ (могућности примене условне осуде), да се поред условне казне затвора изрекне и безусловна новчана казна као споредна, када се ради о кривичном делу извршеном из користољубља, да конкретно изрицање, а посебно извршавање новчане казне зависи од могућности, односно имовног стања, о чему се првенствено мора водити рачуна, јер у супротном казна губи свој смисао и ефекат.

Новчана казна се мора прилагођавати сталним и интензивним променама у друштвено-економском и политичком систему. С тим у вези предлаже се повећање законског минимума и максимума новчане казне. У погледу одређивања износа новчане казне постоје две могућности и два заступања у погледу адекватног утврђивања. Према првом, и преовлађујућем заступању — то би требало решити фиксним износима, а према другом - увођењем других критеријума, као нпр. увођењем одређеног процента од личног дохотка, или укупног прихода, или од стопа инфлације и сл. И распон новчане казне изражен кроз минимум и макси-

мум, треба да буде оптималан и погодан за извршење, што значи да минимум не сме бити багателно нишак, а максимум сувише висок, да исувише погађа. Изрицање новчане казне не би требало да служи било каквим фискалним циљевима.

О казни конфискације имовине, као казни имовинског карактера, аутор говори са респектом - као о позитивноправној санкцији, коју треба поштовати и у духу законских прописа примењивати. Међутим, не запоставља ни приговоре који се упућују овој казни — да је она несврхисходна због чињенице да се њено подручје дејства подудара са ефектима које треба да остваре друге мере, као нпр. мера одузимања имовинске користи и новчана казна, да је неправедна, јер погађа директно невину породицу осуђеног, чиме губи персонални карактер, да је неприципијелна и погрешна и у случајевима где се жели погодити имовина осуђеног за коју се само сумња да потиче од криминалне делатности, без постојања пуних доказа, коначно — и да је „ова казна одиграла своју првобитну револуционарну улогу, данас преживела у систему репресивних мера, тако да би се могла без штете изоставити“. Но, и поред ових врло озбиљних приговора, свакако у много мањем обиму и интензитету износ се и оправдања која су првенствено управљена на истицање да конфискација имовине има другачију сврху од других мера имовинске природе. Недостаци би могли и да се ублаже, наводи даље аутор, „разумним одредбама о обиму имовине коју обухвата ова казна. Казна конфискације имовине према тим мишљењима, има своје оправдање у случајевима у зависности од степена друштвене опасности учињеног кривичног дела, као и других околности под којим је кривично дело учињено“. Укидање казне конфискације имовине, закључује аутор, би требало бити повезано са увођењем неке друге казне васпитног и ван инститационоалног карактера у систему казни.

У четвртном делу који се односи на меру безбедности одузимања предмета аутор прати развој ове мере у југословенском и у упоредном праву. У законодавствима која не предвиђају посебну меру за одузимање имовинске користи стечене кривичним делом, мера одузимања предмета је замена за меру одузимања

имовинске користи. У југословенском кривичном законодавству мера одузимања предмета уведена је Кривичним законом из 1951. године, као посебна мера безбедности, и она је делимично замењивала меру одузимања имовинске користи, која као посебна мера још није постојала. Увођењем мере безбедности одузимања имовинске користи (Кривичним законом из 1959. године) сужава се обим примене мере одузимања предмета.

Правној природи мере, која је спорна, аутор посвећује пуно пажње, а у анализи њеног карактера, полази од претежних теоретских мишљења — да она има двоструки карактер, тј. да је делимично казна, а делимично мера безбедности. У одређивању суштине правне природе мере одузимања предмета, аутор сматра „да се ради о кривичној санкцији или посебној правној последици кривичног дела, или посебној судској мери“ (што је по мишљењу аутора и најприхватљивије). Мера има карактер казне када се одузимају предмети који по својој природи нису опасни (нпр. новац затечен приликом кривичног дела коцкања), а у свим осталим случајевима има карактер мере безбедности (када се одузимају предмети који су по својој природи опасни — нпр. експлозив, отрови). Ипак, Кривични законик даје предност превентивном, а не казненом карактеру ове мере.

Посебно и аналитично обрађене су карактеристике предмета који се одузимају, својине учиниоца на предметима који се одузимају, својине трећих лица на предметима који се одузимају уз постојање разлога безбедности или морала, и дати одговори на многе дилеме.

Завређују пажњу размишљања аутора шта су предмети намењени извршењу кривичног дела, а шта су предмети настали извршењем кривичног дела.

Предмети намењени за извршење кривичног дела могу бити само они који су намењени за непосредно извршење радње кривичног дела.

У разматрању шта се сматра предметом насталим извршењем кривичног дела аутор полази од једне одлуке Врховног суда Војводине („Билтен судске праксе“, ВСВ В-3-4/82, стр. 7) да је то „увек фактичко питање“, преко одређивања прецизнијег критеријума за утврђивање шта се сматра предметом насталим извр-

шењем кривичног дела, а то би били предмети који су „непосредно“ настали извршењем кривичног дела.

Предмети настали извршењем кривичног дела најчешће улазе у састав бића одређеног кривичног дела (фалсификовани новац, лажне исправе, произведена дрога, фалсификована сведочанства итд.)

Полазећи и од ставова судске праксе и од теоретских становишта, а на истој разини је и аутор не спадају у предмете настале извршењем кривичног дела:

1) Предмети који представљају имовинску корист за учиниоца (ти предмети се или враћају њиховим власницима, или се одузимају мером одузимања имовинске користи). Ту спадају и предмети које је учинилац добио као награду или мито за извршено кривично дело;

2) предмети које је учинилац купио новцем стеченим кривичним делом;

3) предмети које је учинилац купио новцем стеченим продајом украдених предмета;

4) предмети које је учинилац купио страном валутом која је прибављена кривичним делом недозвољене трговине страном валутом;

5) новац добијен на томболи у случају кад је учинилац у томболу улагао новац прибављен кривичним делом;

6) радна књижица фалсификована само у појединим деловима (нпр. у погледу појединих уписа о некој завршеној школи. Поништај фалсификованог уписа се у овом случају остварује у управном поступку).

Аутор указује и на једно спорно, али и актуелно питање: да ли се новац добијен за продате ствари код кривичног дела недозвољене трговине или недозвољене трговине страном валутом може сматрати предметом који је настао извршењем ових кривичних дела и као такав одузети мером безбедности одузимања предмета?

По једном ставу — тај новац се не би могао сматрати предметом насталим извршењем кривичног дела.

По другом ставу — тај новац представља предмет који је настао извршењем кривичног дела.

Аутор се приклања овом другом ставу, јер је новац овде заиста предмет који је непосредно настао извршењем кривичног дела, што је одлучујући критеријум за утврђивање да ли се ради о предмету који је „настао“

извршењем кривичног дела. Овде се, по аутору, појављује још један проблем - што новац стечен кривичним делом истовремено представља и имовинску корист за учиниоца, па се поставља питање коју меру треба прво применити? По аутору, треба „прво применити меру одузимања имовинске користи и то из практичних разлога, односно потребе заштите оштећеног. Наиме, оштећени има право да под одређеним условима, тражи намирење само из одузете имовинске користи, а не и из вредности предмета који су одузети мером безбедности. Пошто имовинска корист представља само „чисту добит“ за учиниоца, односно ефективно повећање његове имовине, она се у овом случају састоји само у разлици између набавне и продајне цене предмета или стране валуте. Остали новчани износ који прелази ову „чисту добит“, тек онда треба одузети мером безбедности одузимања предмета као предмет који је непосредно настао извршењем овог кривичног дела“.

У појединим случајевима новац добијен за продате ствари које су биле предмет недозвољене трговине, може под одређеним условима да буде не предмет који је настао кривичним делом, већ предмет који је намењен за извршење кривичног дела. То ће бити у случају „када учинилац кривичног дела недозвољене трговине буде ухваћен и код њега буде пронађен новац који је од будућих купаца узео да би им касније испоручио робу“ (Врховни суд Србије, Кж. И. 920/78 од 12. IX 1978, С. л/79, стр. 14, Билтен судске праксе Врховног суда Србије, 1976).

У петом делу који се односи на меру одузимања имовинске користи аутор прати историјски развој ове мере, када је функцију ове мере вршила пре свега новчана казна или конфискација имовине, а потом и мера одузимања предмета. Основни разлози за увођење ове мере били су да се спречи да учинилац задржи било коју корист од извршеног кривичног дела, одн. да се на било који начин обогати због извршења кривичног дела.

Аутор се посебно занима правном природом ове мере, која је негде казна или споредна казна, негде мера безбедности, правна последица кривичног дела, посебна кривично-правна мера или посебна грађанско-правна мера. Са садашње дистанце

негира становишта да је ова мера некада и могла да има карактер мере безбедности. Општа сврха мера безбедности састоји се, по аутору, у отклањању опасности од поновног вршења кривичног дела. Код одузимања имовинске користи се пак не ради о отклањању опасности, на коју би требало да се парира мером безбедности. По аутору, ова мера није ни казна, није ни мера безбедности, ни специфична кривична санкција (изрицање кривичних санкција по закону никада није обавезно, за разлику од мере одузимања имовинске користи, чије је одузимање по чл. 84. ст. 2. КЗ СФРЈ, обавезно), није ни специфична кривичноправна мера, ни специфична правна последица кривичног дела, већ је она у суштини мера имовинскоправне природе. Аутор при том полази од теоретских становишта да је „једини циљ ове мере да успостави првобитно имовинскоправно стање које је постојало пре извршења кривичног дела, да би се тиме, полазећи од начела правичности остварио општи принцип да се нико не може обогатити извршењем кривичног дела“. Ипак, аутор овој мери не оспорава „одређено генерално превентивно и специјално превентивно дејство које се састоји у стављању у изглед потенцијалним деликвентима да неће моћи да задрже имовинску корист стечену кривичним делом“, што је приближава кривичној санкцији. Имовинску корист треба одузети од учиниоца без обзира на њену величину. Суд је обавезан да одузме имовинску корист без обзира што не може тачно да утврди њену висину. У том случају он је обавезан да њену висину одреди по слободној оцени (чл. 503. ст. 1. ЗКП). Ако од окривљеног не би било могуће непосредно одузети имовинску корист, коју је стекао кривичним делом, суд је тада обавезан да окривљеног обавезе да плати новчани износ који одговара постигнутој имовинској користи (чл. 85. ст. 1. КЗ СФРЈ).

Имовинска корист која се одузима од окривљеног не мора бити једнака са висином имовинске користи која је одређена као елемент бића неког кривичног дела.

Имовинска корист се обавезно одузима без обзира да ли се њен настапак поклада са временом извршења кривичног дела.

Да би се одузела имовинска корист, она мора бити противправна.

Накнадно одузимање имовинске користи, по аутору, није могуће.

Не постоји могућност солидарне обавезе на исплату имовинске користи. Уколико се не може тачно утврдити колики су ти делови, њихов износ ће се одредити по слободној оцени, водећи рачуна о величини учешћа сваког саизвршиоца у кривичном делу.

Имовинску корист не чине предмети које је учинилац прибавио кривичним делом уколико се утврди да су ти предмети својина оштећеног.

Имовинску корист не чине ни предмети које је учинилац прибавио кривичним делом, а за које није утврђено у чијем су власништву.

Имовинску корист представља само оно што је учинилац непосредно стекао кривичним делом, а не и оно што за њега представља посредну и даљу корист (нпр. предмети које је учинилац купио новцем стеченим кривичним делом — аутомобил, намештај и сл.). У том случају се учинилац може само обавезати да плати новчани износ који одговара постигнутој имовинској користи, а ови предмети могу послужити само као мера обезбеђења за ову обавезу учиниоца.

Као имовинска корист не може се сматрати нека будућа имовинска корист коју учинилац још није реализовао, без обзира колико њено остварење било извесно. То значи да се као имовинска корист може одузети само оно што је учинилац већ реализовао, односно само оно што је ефективно, стварно повећало његову имовину.

Услов који мора да буде остварен да би се могла одузети имовинска корист стечена кривичним делом састоји се у томе да у кривичном поступку није постављен имовинскоправни захтев од стране оштећеног, или ако је он постављен да његов износ не достиже висину имовинске користи. То произилази из законских одредби по којима се имовинска корист утврђује и одузима само у оном делу који није обухваћен имовинскоправним захтевом (чл. 501. ст. 3. ЗКП и чл. 96. КЗ СФРЈ). У случају кад је имовинскоправни захтев постављен, па његов износ достиже или прелази износ имовинске користи, тада се имовинска корист не може ни одузети од учиниоца. Због тога се и може рећи да је мера одузимања имо-

винске користи супсидијарног карактера у односу на имовинскоправни захтев.

Имовинска корист се може одузети само у делу који прелази износ имовинскоправног захтева и у случају да се оштећени одрекао свог имовинскоправног захтева након што га је поставио у кривичном поступку. Ту се, према теоретским становиштима (а она су у овој књизи, према попису литературе, заиста богато присутна и заступљена) „практично ради о некој врсти „поклона“ оштећеног учиниоцу кривичног дела у висини имовинскоправног захтева, и може се сматрати да тај износ и није стечен кривичним делом, већ да је практично „поклоњен“ од стране оштећеног, па то и оправдава немогућност да се тај износ одузме мером одузимања имовинске користи“ (аутор у књизи наводи и супротна схватања — стр. 159).

Имовинска корист се одузима од учиниоца у пуном износу и у случају кад се имовинскоправни захтев уопште није могао поставити у кривичном поступку зато што нема оштећеног, или није оштећено ни једно физичко или правно лице. Сматра се да имовинску корист треба одузети у целини и у случају кад оштећени није ни могао да постави имовинскоправни захтев због тога што се тај захтев заснивао на неком недозвољеном или неморалном правном основу. То се објашњава принципом да оно што је дато у недопуштеној сврху („*condictio ob turpem causam*“) не може да ужива судску заштиту и не може да се наплати судским путем (о томе видети и чл. 104. ст. 2. Закона о облигационим односима, Сл. лист СФРЈ бр. 29/78).

Као имовинска корист се не може одузети онај износ који не може бити обухваћен имовинскоправним захтевом. Пошто предмет имовинскоправног захтева не могу бити потраживања која се не могу остварити у парници, произилази да се износ тих потраживања и не може одузети као имовинска корист од учиниоца (нпр. код кривичног дела пореске утаје скупштина општине не може поставити свој имовинскоправни захтев којим тражи накнаду утајеног пореза, и окривљени се због тог дела не може пресудом обавезати да скупштини општине накнади штету у висини утајеног пореза). Кад се потраживање које не може бити предмет имовинскоправног захтева не

може остварити у управном или у неком другом поступку, тек тада би то потраживање могло бити предмет имовинскоправног захтева, и тек тада би се његов износ могао одузети као имовинска корист од учиниоца.

Аутор се бави и проблематиком утврђивања висине имовинске користи, полазећи од ставова:

1) да учиниоцу треба признати све трошкове. Признавање свих трошкова представља последицу прихватања правне природе мере одузимања имовинске користи, као искључиво имовинско-правне мере. Аутор примећује да би било криминално политички неприхватљиво и супротно моралу ако би се учиниоцу признали трошкови око радње извршења кривичног дела;

2) да учиниоцу не треба признати никакве трошкове, што би мери давало карактер новчане казне;

3) да учиниоцу треба признати само неке трошкове у зависности од околности конкретнoг случаја;

4) да учиниоцу треба признати оне трошкове који не улазе у радњу извршења кривичног дела. То је и најшире прихваћено схватање, али са доста дилема;

5) да учиниоцу треба признати све трошкове осим оних који су противни моралу. Полазећи од правне природе мере одузимања имовинске користи као чисто имовинскоправне мере чији је циљ спречавање обogaћивања учиниоца због извршеног кривичног дела, аутор сматра да би се учиниоцу морали признати:

— трошкови који улазе у састав вредности, одн. у цену предмета стеченог кривичним делом (цена по којој је предмет купљен, издаци за набавку робе, порез, порез на промет, порез разрезан на остварени доходак који је створен инкриминисаном делатношћу, друштвени доприноси, царина, транспортни трошкови за превоз робе, комисиони проценат, поштарина, таксе, дужне дажбине и трошкови складиштења ако су били нужни);

— набавна цена поклоњених ствари са којима је извршено кривично дело недозвољене трговине;

— вредност предмета који су одузети у кривичном поступку путем мере безбедности одузимања предмета, или који су одузети у царинском или прекршајном поступку;

— новчана казна коју је учинилац платио у царинском или прекршајном поступку у вези са учињеним кривичним делом (јер имовинска корист може бити само чиста добит коју је учинилац стекао кривичним делом).

За умањење имовинске користи стечене кривичним делом учиниоцу се не може признати:

— очекивана зарада коју би учинилац остварио да је обављао своју редовну делатност;

— трошкови који улазе у радњу извршења кривичног дела, као ни лични трошкови које је учинилац имао извршавајући кривично дело (трошкови путовања ради извршења дела, трошкови путовања ради изналажења купаца или продаваца, трошкови исхране које је учинилац имао приликом извршења кривичног дела, износ дат помагачу као награда за услуге око помоћи за извршење дела, трошкови које је учинилац имао у циљу извршења неког другог кривичног дела);

— вредност личног рада који је учинилац уложио у радњу извршења кривичног дела (одн. у „криминалну делатност“);

6) да се учиниоцу могу признати само нужни трошкови које је имао око остварења имовинске користи (овако схватање изражава се у теоретским радовима, а опште је прихваћено схватање и у судској пракси);

7) да учиниоцу треба признати не само нужне трошкове него и све стварне трошкове које је имао у конкретном случају (нпр. транспортне трошкове за превоз робе, које је учинилац стварно имао, без обзира на то што су они могли бити и нижи). То је, по аутору, прихватљиво мишљење, јер се заснива на схватању правне природе мере одузимања имовинске користи, као искључиво имовинскоправне мере.

Са посебним интересовањем аутора занима имовинска корист у случају промене вредности предмета који је стечен кривичним делом, па разликује две ситуације:

1) када се вредност предмета повећала и

2) када се вредност предмета накнадно умањила.

У првом случају (када се вредност предмета повећала), од учиниоца би се одузела имовинска корист која одговара тој увећаној вредности.

У другом случају (када се вредност предмета накнадно умањила) од учиниоца би требало увек одузети ону вредност коју је предмет имао у време извршења кривичног дела.

По мишљењу аутора, „у овој ситуацији треба водити рачуна о начину на који је смањена вредност предмета, тако да би постојало једно решење, уколико је вредност предмета смањена због објективних разлога и по редовном току ствари, а друго ако је његова вредност смањена због радњи учиниоца.“ Ако је вредност предмета смањена због објективних разлога, или редовног тока ствари од учиниоца треба одузети као имовинску корист само онај новчани износ који одговара тој смањеној вредности предмета. Ако је пак вредност предмета смањена радњом окривљеног, у том случају као имовинску корист треба одузети онај новчани износ који одговара вредности коју је предмет имао у време извршења кривичног дела.

Ништа мањи значај аутор не даје ни имовинској користи у случају продаје предмета стеченог кривичним делом по цени различитој од тржишне цене. И овде аутор разликује две ситуације:

1) када је учинилац предмет продао по већој вредности од тржишне, када се од учиниоца мора одузети та већа вредност, и

2) када је учинилац предмет продао по нижој цени од тржишне. Код ове ситуације аутор полази од два различита схватања. Од једног прихваћеног и у теорији, и преовлађујућег у судској пракси, да се од учиниоца као имовинска корист мора одузети тржишна вредност предмета у време извршења кривичног дела, без обзира што је учинилац за тај предмет у време продаје добио нижу цену; и другог прихваћеног у делу новије судске праксе — да се од учиниоца као имовинска корист може одузети само она вредност по којој је предмет продат, без обзира што је она нижа од тржишне вредности.

Ово прво схватање аутор подвргава критици, тврдећи да би се у овом случају мера претворила у допунску новчану казну, а то није њена сврха. Напротив, када се ради о имовинској користи, од учиниоца се може одузети само онај износ за који се он обогатио. Друго, по аутору и једино прихватљиво схватање има своју основу у правној природи мере одузимања имовинске користи, као искључиво имовинскоправне мере.

Аутор разматра и питање имовинске користи у случају кад се предже одузети од учиниоца кривичног дела — када ће се учинилац обаве-

зати да плати новчани износ који одговара прибављеној имовинској користи (чл. 85. ст. 1. КЗ СФРЈ), а ако је предмет стечен кривичним делом поклонио, уништио, изгубио, или му је украден — учинилац ће се обавезати да плати новчани износ који одговара тржишној вредности коју је предмет имао у време кад је извршењем кривичног дела прибављен.

Променимо и проблематику, којом се аутор такође бави, имовинске користи у случају кад учинилац новцем стеченим кривичним делом купи неке друге предмете, нпр. аутомобил или друге ствари.

Аутор подвргава критици схватање да се предмети купљени за новац стечен кривичним делом могу одузети мером одузимања имовинске користи, јер се мером одузимања имовинске користи може одузети само непосредна, а не и посредна, даља имовинска корист која је стечена кривичним делом. Код предмета купљених новцем стеченим кривичним делом, ради се, каже аутор, о таквој даљој и посредној последици кривичног дела, односно о посредној имовинској користи, која се због тога и не би могла одузети овом мером. Најважнији недостатак оваквог схватања аутор види у томе што се оно не заснива на правној природи мере одузимања имовинске користи. Ако би се као имовинска корист одузели и предмети који су купљени за страну валуту, тиме би се мера одузимања имовинске користи, тврди аутор, претворила у новчану казну.

Према другом схватању, које је у новије време преовладало у судској пракси, и које је према мишљењу аутора, прихватљиво, предмети купљени новцем који је стечен кривичним делом не могу се одузети мером одузимања имовинске користи, пошто они не представљају имовинску корист за учиниоца. Учинилац се само може обавезати да плати новчани износ који одговара постигнутој имовинској користи, одн. количини новца која је стечена кривичним делом, а затим употребљена за куповину предмета. Ако се новцем стеченим кривичним делом купи неки предмет (нпр. аутомобил), у питању је, закључује аутор, еквивалентна размена и за учиниоца аутомобил не представља никакву нову имовинску корист, јер његова имовина тиме није повећана. Учинилац се ту може обавезати да плати једино новчани износ који одговара вредности аутомо-

била, јер је једино то за њега имовинска корист. Изузетно, ако је аутомобил купио за страду валуту, може се „учинилац обавезати да плати новчани износ који представља разлику између редовне куповне цене аутомобила и снижене цене коју је платио с обзиром на то што је исплатио извршио у иностраној валути. Ова разлика, наиме, у конкретном случају, представља имовинску корист коју је учинилац остварио извршењем кривичног дела недозвољене трговине страном валутом“. Предмети који су купљени новцем стеченим кривичним делом могу у сваком случају да послуже као средство обезбеђења у случају да се одузета имовинска корист не може наплатити од учиниоца.

Одредбом чл. 378. ЗКП, која је важила до најновијих измена Закона о кривичном поступку из марта месеца 1985. године („Сл. лист СФРЈ“, бр. 14/85) било је предвиђено да ако је изјављена само жалба у корист оптуженог да се пресуда не сме изменити на његову штету, и да у таквом случају суд не сме оптуженог осудити по строжем кривичном закону нити на строжу казну него што је био осуђен првостепеном пресудом. У једном делу теорије, а сасвим изузетно и у судској пракси, постојало је схватање да се забрана „*reformatio in peius*“ не односи на меру одузимања имовинске користи. Изменама Закона о кривичном поступку ранија формулација је промењена, и сада гласи: „Ако је изјављена жалба само у корист оптуженог, пресуда се не сме изменити на његову штету у односу на правну оцену дела и на кривичну санкцију“ (чл. 378). Оваквом формулацијом је могућност измене пресуде јасно сужена само на правну оцену дела и кривичну санкцију. Будући да мера одузимања имовинске користи више не спада у кривичне санкције, нити се може обухватити правном оценом дела, произилази да за њу, по новом закону, не важи забрана „*reformatio in peius*“. Аутору се чини да овако законско решење није најприхватљивије, „јер без видљивог разлога сужава принцип који лежи у основама ове забране, а то је да се у случају једино жалбе у корист оптуженог његов положај не би смео ни на који начин погоршати, па ни изрицањем мере одузимања имовинске користи“.

Посебно су занимљива излагања аутора о одузимању имовинске ко-

ристи стечене кривичним делом од блиских сродника окривљеног и од трећих лица. Да би се могла одузети имовинска корист коју је учинилац кривичног дела пренео на трећа лица, по закону је потребно да кумулативно буду остварена два услова. Први (објективни) услов - да је имовинска корист која је прибављена кривичним делом пренесена на друго лице без накнаде, или уз накнаду која не одговара њеној стварној вредности. И други (субјективни) услов - да је то лице знало, или да је могло знати, да је имовинска корист прибављена кривичним делом (чл. 85. ст. 2. КЗ СФРЈ). Аутор подвргава критици законску претпоставку да је блиски сродник знао или могао знати да је имовинска корист стечена кривичним делом и сматра да тај субјективни услов није потребно да постоји. Такво законско решење, сматра аутор, није прихватљиво и због тога што не одговара правној природи мере одузимања имовинске користи. Ако се имовинска корист може одузети и од блиског сродника окривљеног, који није знао или могао знати да је она прибављена кривичним делом, таква мера за њега практично, представља новчану казну, а ова мера не би смела да остварује ефекте кривичне санкције, одн. новчане казне.

Одузимање имовинске користи од трећих лица није обавезно, већ факултативно, што произилази из чл. 85. ст. 2. КЗ СФРЈ (аутор излаже и супротна становишта).

Када су у питању блиски сродници окривљеног на које је пренета имовинска корист стечена кривичним делом, она се од њих обавезно одузима (за разлику од одузимања имовинске користи од трећих лица, где је то одузимање факултативно), што такође произилази из члана 85. ст. 2. КЗ СФРЈ. Једино оправдање за овакво законско решење аутор налази у томе „што пракса показује да се имовинска корист на блиске сроднике најчешће и преноси без пуне накнаде“.

Аутор разматра и однос мере одузимања имовинске користи и мере безбедности одузимања предмета и полази од теоретских становишта да се мера одузимања имовинске користи увек супсидијарно примењује у односу на меру безбедности одузимања предмета. Ако се мером безбедности одузимања предмета од учи-

ниоца одузму предмети чија вредност одговара величини имовинске користи постигнуте кривичним делом, онда се у том случају имовинска корист од учиниоца неће ни одузети.

Поставља питање да ли је ова мера увек супсидијарна у односу на меру безбедности одузимања предмета? Тај проблем, каже аутор, појављује се једино кад су у питању предмети настали извршењем кривичног дела, који истовремено представљају и имовинску корист за учиниоца (нпр. новац стечен кривичним делом недозвољене трговине). У овом случају се може применити и мера безбедности одузимања предмета и мера одузимања имовинске користи. За оштећеног би, закључује аутор, било повољније да се прво примени мера одузимања имовинске користи, зато што он може да тражи обештећење из одузете имовинске користи (чл. 36. КЗ СФРЈ). Ако би се новац прво одузео мером безбедности одузимања предмета, оштећени нема законске могућности да тражи обештећење из одузетих предмета. Ово решење, по аутору, није у супротности са било којом законском одредбом, нити је на штету било ког учесника у поступку, нити доводи до других процесних компликација. Мера безбедности одузимања предмета се у извесној мери може сматрати специјалним видом мере одузимања имовинске користи, јер се предмети који су настали извршењем кривичног дела, могу сматрати специјалним видом имовинске користи. Тек након тога, сматра аутор, треба изрећи меру безбедности одузимања предмета, уколико мером одузимања имовинске користи нису могли да буду обухваћени сви предмети који су настали извршењем кривичног дела.

Проблем код односа ове две мере појавио се код кривичних дела недозвољене трговине и недозвољене трговине страном валутом, девизама и златним новцем. Аутор износи два решења.

Прво — по коме би се целокупан новчани износ који је добијен недозвољеном продајом тих предмета или стране валуте третирао као имовинска корист стечена кривичним делом, и одузео мером одузимања имовинске користи. Сматра се да тај целокупни новчани износ представља резултат криминалне активности учиниоца, тако да ако он не би био одузет, да би то била нека врста „признања“ или „легализације“ те криминалне активности. Аутор не прихвата ово мишљење, а његов недостатак види у томе „што држава има право да учиниоцу одузме целокупан „имовински улог“, па чак и онај „улог“ којим се учинилац није обогатио, за тај део „улога“ се мера одузимања имовинске користи претвара у новчану казну, а то она није по кривичном закону, па се у то не би ни смела да претвори кроз своју примену“.

Друго — по коме би се целокупни новчани износ добијен продајом предмета стечених кривичним делом недозвољене трговине или продајом стране валуте — сматрао као предмет настао извршењем кривичног дела и у целини одузео мером безбедности одузимања предмета.

Овакво схватање је, по мишљењу аутора, прихватљиво, јер новац добијен од продаје предмета путем кривичних дела недозвољене трговине испуњава услове да се ради о предмету насталом извршењем кривичног дела.

Војислав Р. Кнежевић

ПРАВНА ПРАКСА

ИЗ СУДСТВА

УГОВОР О ПОКЛОНУ ЗА СЛУЧАЈ СМРТИ

Уговор о поклону за случај смрти спада у правне послове међу живима, па као такав не може бити изједначен са ништавим уговорима о наслеђивању (чл. 104. Закона о наслеђивању).

(Пресуда Врховног суда Војводине Рев. 234/84 од 11. VI 84)

Судска пракса, бр. 12/85.

ОВЛАШТЕЊЕ ТРЕЋЕ ОСОБЕ НА ПОДНОШЕЊЕ ПРИГОВОРА

Трећа особа није овлаштена поднијети приговор из разлога из којих приговор може поднијети дужник. Приговор треће особе поднесен због разлога наведених у члану 50. Закона о извршном поступку суд ће одбацити.

(Рјешење Округног суда Загреб Гж. -1663/84-2 од 29. V 84)

Судска пракса, бр. 12/85.

ЗАКОН О ИЗВРШНОМ ПОСТУПКУ („Службени лист СФРЈ”, бр. 20/78 и 6/82) Члан 57.

Парницу ради недопустивости извршења трећа особа може покренути само ако је претходно изјавила приговор против рјешења о извршењу, а извршни је суд упutio на парницу. У противном такву тужбу треба одбацити.

(ВСХ, Рев.1295/84 од 4. X 1984.)

Преглед судске праксе, бр. 27/85.

ЗАКОН О ОСНОВНИМ ВЛАСНИЧКО-ПРАВНИМ ОДНОСИМА — Чл. 42. ст. 1.

Треће лице које неосновано узнемирава власника је сваки онај који је извршио чин сметања, онај по чијем је налогу сметање извршено, као и онај у чију је корист одређена радња обављена, а он ту корист одобри, служи се њоме директно или индиректно и сл.

(ВСХ, Рев. 702/84)

Преглед судске праксе, бр. 26/85, стр. 62.

ОСТАВИНСКИ ПОСТУПАК

Споразум наследника о начину расподеле заоставштине не може се уподобити наследничкој изјави.

(ВСС, Рев. 1406/84)

Билтен Округног суда у Београду, 23-24/85, стр. 59

ДЕЧИЈЕ ИЗДРЖАВАЊЕ

Родитељи су дужни да доприносе за издржавање своје малолетне кћери, када је навршила 14 година иако је она засновала ванбрачну заједницу.

(Врховни суд Војводине, Гж. 203/84) Билтен ВСВ 5/85

ДОСУЂИВАЊЕ ЗА ИЗДРЖАВАЊЕ ДЕЦЕ У СТРАНОЈ ВАЛУТИ

У бракоразводној парници у којој је предмет спора издржавање заједничке деце, суд може досудити издржавање у валути земље у којој су

странке запослене, ако обе странке живе у тој земљи, а са њима су и деца.

(ВСХ, Гж. 329/83)

Билтен Округног суда у Београду,
23-24/85, стр. 61

ВАЛУТА У КОЈОЈ ЋЕ СЕ ИЗВРШАВАТИ ОБАВЕЗА ИЗДРЖАВАЊА БРАЧНОГ ДРУГА

Када су странке југословенски држављани, без обзира што живе и раде у СР Немачкој, обавеза на супружанско издржавање може гласити само у динарима.

(Пресуда Врховног суда Војводине, Гж. 128/85 од 28. III 1985)

Судска пракса, бр. 1/86

СУПРУЖАНСКО ИЗДРЖАВАЊЕ

На основу чл. 65. у вези са чл. 63. Закона о браку суд може досудити супружанско издржавање за одређени период након правоснажности пресуде 1 до 3 године и онда кад сви предвиђени услови у овом члану нису кумулативно испуњени.

(Пресуда Врховног суда Војводине, Гж. 358/85, од 12. IX 1985)

Право, теорија и пракса, бр. 12/85.

МЕСНА НАДЛЕЖНОСТ СУДА ЗА РАСКИД УГОВОРА О ПРОМЕТУ НЕПОКРЕТНОСТИ

За пресуђење спора за раскид уговора о поклону непокретности надлежан је суд по месту пребивалишта туженог, а не по месту где се налазе непокретности.

(Решење Врховног суда Војводине Р. 92/85 од 12. IX 1985)

Право, теорија и пракса, бр. 12/85.

СТУПАЊЕ У ПАРНИЦУ УМЕСТО УМРЛОГ ТУЖИОЦА

Лице које није тужиочев универзални наследник не може ступити у парницу уместо умрлог тужиоца, па се то ни субјективним преиначењем тужбе не може постићи.

(Решење Вишег суда у Новом Саду, Гж. — 646/85).

Судска пракса, бр. 1/86

КОЛОНИЗАЦИЈА И СТИЦАЊЕ ПРАВА СВОЈИНЕ

Да би одређено лице стекло право својине на додељеним некретностима по основу колонистичке компетенције потребно је да је оно фактички досељено и уживало ту непокретност. Ако овај услов није испуњен, без обзира што је наведено у решењу, такво лице је изгубило право на додељену му непокретност.

(Пресуда Врховног суда Војводине, Рев. 294/85 од 9. X 1985)

Судска пракса, бр. 1/86

ИСЕЉЕЊЕ ИЗ СТАНА ЧЛАНА ПОРОДИЧНОГ ДОМАЋИНСТВА У СЛУЧАЈУ КАДА ЈЕ НОСИЛАЦ СТАНАРСКОГ ПРАВА ДОБИО НА КОРИШЋЕЊЕ ДРУГИ СТАН

Не може остати у стану и стећи право из члана 17. ст. 2. Закона о стамбеним односима ни лице које је постало члан породичног домаћинства носиоца станарског права након доношења решења о додели другог већег стана носиоцу станарског права. Са свим тадашњим члановима породичног домаћинства дужан је да се исели.

(Пресуда Врховног суда Војводине, Рев. 630/85 од 6. XI 1985)

Судска пракса, бр. 2/85

ЗАБРАЊЕНИ УГОВОР

Кад странке закључе уговор који није дозвољен, по коме тужилац изда туженом цео стан, противно одредби чл. 24. (сада 31) Закона о стамбеним односима, исти у смислу чл. 103. ст. 2. Закона о облигационим односима није ништав, обзиром да се забрана односи само на закуподавца, па ће уговор остати на снази, а странка која је повредила законску забрану, сносиће одговарајуће последице из чл. 49. и 83. (сада чл. 52. и 90) Закона о стамбеним односима.

(Окружни суд Крагујевац, Гж. 81/83 од 3. II 83)

Правна пракса, бр. 3/86

ПОДОБНОСТ СУДСКЕ ОДЛУКЕ ЗА ИЗВРШЕЊЕ

Одлука о затезној камати није подбна за извршење, ако није одре-

ђено од када тече затезна камата.
(Решење Вишег привредног суда Ср-
бије, Пж. 3879/85 од 20. IX 85)
Правна пракса, бр. 3/86

СМЕТАЊЕ ДРЖАВИНЕ

(Чл. 75. Закона о основним својин-
ско-правним односима — „Сл. лист
СФРЈ“ бр. 6/80)

Закуподавац који туђу ствар изда
у закуп као своју, нема посредну др-
жавину на њој, па стога не ужива
државинску заштиту која припада
посредном држаоцу.
(Решење Вишег суда у Новом Саду,
Гж. 404/86 од 12. II 86)
Судска пракса, бр. 4/86

РАЗВРГНУЋЕ ИМОВИНСКЕ ЗАЈЕД- НИЦЕ РАЗВЕДЕНИХ БРАЧНИХ ДРУГОВА

(Чл. 76. и 77. ст. 1. Закона о стам-
беним односима — „Сл. лист САПВ“
бр. 12/82)

После окончања поступка ради раз-
вргнућа имовинске заједнице разве-
дених брачних другова као сувласни-
ка физички недељиве породичне стам-
бене зграде, по члану 77. став 1.
Закона о стамбеним односима
(„Службени лист САП Војводине“,
бр. 12/82), разведени брачни друг
не може основано захтевати право
искључивог коришћења те породич-
не стамбене зграде као заједничке
имовине странака, по члану 76. ис-
тог закона.

(Решење Вишег суда у Новом Саду,
Гж. 2601/85 од 4. XII 85)
Судска пракса, бр. 4/86

ОПАСНА ДЕЛАТНОСТ

(Чл. 173. и 174. ЗОО)

Угоститељска делатност у одређе-
ним околностима може представљати
опасну делатност.

(Одлука Врховног суда Хрватске, Рев.
382/85 од 3. IV 85)
Судска пракса, бр. 4/86

ЗАТЕЗНА КАМАТА

(Чл. 186. и 277. ст. 1. ЗОО)

Штетник који је пресудом обаве-
зан на накнаду материјалне штете
у новцу, чија је висина утврђена на
дан пресуђења, дужан је да на тај

износ исплати оштећеном и затезну
камату од дана настанка штете, а
не од дана пресуђења.

(Пресуда Вишег суда у Новом Саду,
Гж. 3125/85 од 18. XII 85)
Судска пракса, бр. 4/86

ПРИВИДАН УГОВОР

(Чл. 66. ст. 1. и 2. ЗОО)

Правну природу правног посла суд
треба да утврди према садржини и
циљу који су странке уговором же-
леле постићи, а не по називу самог
правног посла.

Привидан уговор нема дејства ме-
ђу уговореним странкама, а ти ако
привидан уговор прикрива неки дру-
ги уговор, тај други важи ако су из-
пуњени услови за његову ваљаност.
(Решење Врховног суда Војводине,
Рев. 476/85 од 20. XI 85)
Судска пракса, бр. 4/86

ПРАВО РЕГРЕСА ИЗ УГОВОРА О ОСИГУРАЊУ

(Чл. 939. ст. 1. ЗОО)

Исплатом накнаде из осигурања
свом осигуранику, осигуравач на ос-
нову чл. 939. ст. 1. Закона о облига-
ционим односима (ЗОО) стиче право
да од штетника који је грађанско пра-
вно одговоран у смислу члана 159.
став 2. ЗОО, захтева исплату износа
исплаћене накнаде. Без утицаја је
околност што је штетник у трену-
тку проузроковања штете био радник
осигураника, јер је штетник посту-
пао намерно (евентуална намера) ти-
ме што је себе довео у алкохолисано
стање иако је као професионални во-
зач морао знати да не сме узимати
алкохол у току вожње, а управо је
алкохолисано стање било узрок на-
стале штете.

(Пресуда Врховног суда Војводине,
Рев. 840/85 од 8. I 1986)
Судска пракса, бр. 4/86

Приликом досуде нематеријалне
штете за душевне болове због трај-
ног умањења животне активности по
чл. 200. ЗОО, суд ће узети у обзир и
накнаду за телесно оштећење коју
оштећени добија по прописима о ин-
валидском осигурању.

Пресудом Општинског суда у Но-
вом Саду бр. П. 2271/84 од 20. VI
1984, усвојен је делимично тужбени
захтев тужиоца па је обавезан туже-
ни ЗОИЛ „Нови Сад“ да исплати ту-

жиоцу за душевни бол због умањења животне активности износ од 47.007,90 дин.

Пресудом Вишег суда у Новом Саду бр. Гж. 2577/84 одбијена је жалба тужиоца и првостепена пресуда потврђена.

Решавајући по ревизији тужиоца, Врховни суд Војводине је својом пресудом бр. Рев. 567/85 преиначио обе нижестепене одлуке у погледу висине накнаде штете за душевне болове због умањења животне активности тако што је обавезао туженог да на име накнаде за овај вид штете поред већ досуђеног износа од 47.007,90 дин. исплати још износ од 92.992,90 дин.

Дати су следећи разлози:

Нижестепени судови су погрешили у примени материјалног права када су код одмеравања накнаде штете за претрпљене душевне болове због умањења животних активности од утврђене висине штете одбили капитализирани износ новчане накнаде признате тужиоцу по основу телесног оштећења по прописима о инвалидском осигурању и тужиоцу досудили накнаду по овом виду нематеријалне штете само износ преостали након одбијања.

Супротно напред наведеном становишту нижестепених судова, по схватању ревизијског суда при утврђивању висине правичне новчане накнаде за претрпљене душевне болове због умањења животне активности по члану 200. Закона о облигационим односима суд ће узети у обзир и накнаду за телесно оштећење на коју оштетени има право по прописима о инвалидском осигурању, па ће на основу свих околности случаја по слободној оцени утврдити у којој мери

накнада за телесно оштећење утиче на висину новчане накнаде за овај вид материјалне штете. У овом спору је, наиме, утврђено да је решењем СИЗ-а пензијског и инвалидског осигурања радника Војводине у Новом Саду од 14. II 1982. године тужиоцу утврђен VIII степен телесног оштећења и признато му је право на новчану накнаду у износу од 311,75 динара месечно почев од 30. VII 1982. г. па надаље док за то постоје законски услови, а ово право му је признато по основу несреће на послу а поводом последица поменутог удеса.

Полазећи од претрпљених телесних повреда и његових трајних последица, а узимајући у обзир и тужиоцу признате новчане накнаде по прописима о инвалидском осигурању, сагласно напред изложеном правном схватању ревизијски суд налази да на име правичне накнаде за претрпљене душевне болове због умањења животне активности тужиоцу припада износ од укупно 140.000. дин. па је тужени обавезан да му поред већ правоснажно досуђеног износа од 47.007,90. дин. исплати још и износ од 92.992,10 дин.

С обзиром на утврђени интензитет и трајање претрпљених физичких болова и страха, те на степен унакажености, ревизијски суд налази да у нижестепеним пресудама одмерени износ за ове видове нематеријалне штете представљају правичну накнаду и адекватну сатисфакцију. Стога нису основани наводи ревизије да су нижестепеним пресудама досуђени износи за наведене видове нематеријалне штете прениско одмерени. Гж 2577/84 В-2-А-ц Рев. 567/85

Сентенце издвојила
и обрадила

Спасенија Бељин
стручни сарадник

Уређивачки савет

Председник:

Никола Вујашковић
судија Уставног суда Војводине

Светозар Дракулић, заменик јавног правобраниоца Војводине, *Антоније Борић*, судија Врховног суда Војводине, *Никола Јеловац*, адвокат у Сомбору, *Васа Калишки*, адвокат у Панчеву, *Жива Коњевић*, шеф Службе за скупштинске послове Привредне коморе Војводине, *Војислав Маринков*, адвокат у Вршцу, *др Љубиша Милошевић*, редовни професор Правног факултета у Новом Саду, *Душан Мићић*, заменик секретара СИЗа за научни рад Војводине, *Милан Рапајић*, адвокат у пензији из Новог Сада, *Војислав Рашовић*, адвокат у Сремској Митровици, *Ласло Цабафи*, директор Кадровског и општег сектора фабрике каучука у оснивању, *Зрењанин*, *др Петар Шарчевић*, ванредни професор Правног факултета на Ријеци, *Душан Шипка*, председник Општинског суда у Пландишту

Уређивачки одбор

Главни и одговорни уредник
Сава Савић
адвокат у Новом Саду

Борђе Вебер, адвокат у Новом Саду, *Светозар Добросављевић*, адвокат у Новом Саду, *Мирослав Здељар*, адвокат у Новом Саду, *Живко Киселички*, судија Вишег суда у Новом Саду

Технички уредник
Мирјана Јовановић

Гласник издаје и власник је Адвокатска комора Војводине, 21000 Нови Сад, Змај-Јовина 20/І. — Телефон: 29-459. Годишња претплата 3000.— дин. Претплата за иностранство 40 US долара. Цена једног броја 250.— дин.

Тек. рачун 65700-678-2047. Ручкописи се не враћају.

У издавању часописа учествује и Самоуправна интересна заједница за научни рад Војводине

На основу мишљења Покрајинског секретаријата за образовање, науку и културу САПВ бр. 418—18 од 23. маја 1973. године. *Гласник* је стручна публикација ослобођена основног и посебног пореза на промет.

Штампа: ГРО „Пролетер“ Рума, Задарска бб, тел. 022/423-711

